

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Aleksandro Cholščevnikovo,
V kurso, viešosios teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Aukštasis mokslas, kaip viešosios paslaugos Lietuvos Respublikoje: reguliavimas ir
problemos**

Vadovas: doc. dr. Vaidotas Vaičaitis
Recenzentė: prof. dr. Jurgita Paužaitė-Kulvinskiene

Vilnius
2023

Turinys

1. Viešasis administravimas	6
1.1 Viešojo administravimo samprata	6
1.2 Viešoji paslauga kaip viešojo administravimo sritis	9
1.3 Viešųjų paslaugų teikimas.....	11
2. Aukštasis mokslas kaip viešoji paslauga, reguliavimas ir problematika.....	13
2.1 Aukštojo mokslo samprata. Aukštojo mokslo sistema Lietuvos Respublikos atžvilgiu	13
2.2 Aukštojo mokslo viešoji paslauga	17
2.3 Aukštojo mokslo prieinamumas visiems ir garantuojama aukštojo mokslo paslauga	22
2.4. Aukštųjų mokyklų autonomija	24
2.5 Atskirų aukštųjų mokyklų ir jų statutuose garantuojama aukštojo mokslo paslauga. Panašumai ir skirtumai	32
3. Aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos reguliavimas ir aukštojo mokslo keliamos problemos	38
Išvados.....	49
Šaltinių sąrašas.....	51
Santrauka	55
Summary.....	56

Įvadas

Temos aktualumas. Visais laikais visame pasaulyje mokslas ir mokymas užimdavo svarbią prioritetinę vietą. Lietuvos švietimo istorijos šaknys siekia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus nuo uždarų vienuolynų mokyklų iki pirmojo XVI amžiuje įkurto Vilniaus Universiteto. Dabartinėje Lietuvoje, kaip ir kitose moderniose išsivysčiusiose šalyse, aukštasis mokslas yra labai reikšmingas. Informacinių technologijų amžiuje labai svarbu, kad kiekvienas pilietis būtų išsimokslinęs ir įgijęs reikalingų kompetencijų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta valstybės garantuojama kiekvieno piliečio teisė į aukštąjį mokslą. Aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992).

Sparčiai kintanti socialinė aplinka verčia piliečius siekti išsimokslinimo ir įgyti kuo aukštesnį išsilavinimą. Valstybė prisiima pareigą suteikti kokybišką ir visiems prieinamą aukštąjį mokslą. Aukštojo mokslo suteikimas yra valstybės viešoji paslauga. Visuomeniniam interesui svarbu, kad kuo geriau būtų suteikta valstybės paslauga ir kad kuo daugiau žmonių siektų aukštesnio išsilavinimo. Aukštasis mokslas yra aktualus ne tik teisės, bet ir ekonomikos, darbo rinkos, kultūros sričiai. Baigiamojo darbo atveju aukštasis mokslas nagrinėjamas teisės srities prasmė. Išsilavinę žmonės turi daugiau galimybių sėkmingai įsidarbinti, gauti didesnių pajamų ir prisidėti prie šalies ekonomikos gerinimo. Todėl valstybė siekia, kad aukštasis mokslas būtų kaip įmanoma lengviau ir geriau prieinamas kiekvienam jo siekiančiam asmeniui.

Darbo originalumas. Šio magistrinio darbo temos aktualumą diktuoja dviejų objektų sąveika - valstybės siekis suteikti kokybišką paslaugą ir piliečių siekis gauti kokybišką ir tinkamą išsilavinimą. Noriu atkreipti dėmesį, kad aukštasis mokslas kaip viešoji paslauga lietuvių mokslininkų darbuose analizuota nedaug.

Darbo tikslas. Analizuoti, kaip Lietuvos Respublikoje įgyvendinama aukštojo mokslo viešoji paslauga. Atskleisti aukštojo mokslo reguliavimą ir probleminius aspektus.

Siekiant minėto tikslo, keliami šie mokslinio tyrimo **uždaviniai:**

1. Išanalizuoti ir nustatyti, kodėl aukštasis mokslas laikomas valstybės teikiama viešoji paslauga;
2. Įvertinti ir išsiaiškinti, kaip teikiama aukštojo mokslo paslauga, kokie subjektai teikia, kaip ji reguliuojama bei įgyvendinama. Nustatyti aukštojo mokslo probleminius aspektus;
3. Atskleisti Lietuvos aukštųjų mokyklų autonomijos principą, sampratą, formas, turinį.

Tyrimo objektas. Lietuvos Respublikos aukštasis mokslas. Aukštasis mokslas kaip valstybės teikiama viešoji paslauga.

Rašant magistrinį darbą buvo naudoti loginis, lyginamasis, sisteminiai, apibendrinimo ir lingvistiniai **metodai**.

Loginiu metodu buvo naudojama atskleidžiant darbo tikslus, aiškinantis teisės normų turinį, pateikiant apibendrinimus ir išvadas.

Lyginamasis metodas naudotas lyginant Lietuvos universitetų statusus. Būtent: kaip ten aprašomas aukštsis mokslas ir kaip kiekvienas universitetas įgyvendina minėtą autonomijos principą teikiant aukštojo mokslo paslaugą.

Sisteminiu metodu remiantis yra aiškinamos aktualios nagrinėjamai temai. Teisės normos ir teismų praktika, daromos apibendrinančios išvalgos.

Apibendrinimo metodas taikomas apibendrinant išanalizuotą informaciją ir pateikiant išvadas.

Lingvistiniu metodu naudojama aiškinant pagrindinių ir vartojamų savokų sampratą ir turinį.

Darbo šaltiniai. Kadangi tiriama tema mokslinės literatūros yra nedaug, todėl pagrindiniais šaltiniais rinktasi Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Lietuvos Respublikos mokslų ir studijų įstatymas ir remtasi atitinkama Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo praktika.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš įvado, trijų pagrindinių skyrių, išvadų, šaltinių sąrašo, santraukų lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmasis skyrius yra daugiau teorinio pobūdžio. Pirmajame skyriuje analizuojamas viešasis administravimas ir viešoji paslauga, kaip viešojo administravimo funkcija, o taip pat kaip teikiama viešoji paslauga Lietuvoje. Antrajame skyriuje kalbama tik apie

aukštąjį mokslą. Nagrinėjamas aukštasis mokslas kaip valstybės viešoji paslauga, Konstitucijoje garantuojama teisė į aukštąjį mokslą ir aukštojo mokslo prieinamumas visiems, aukštųjų mokyklų autonomija Lietuvoje – įgyvendinimas ir reguliavimas. Pasirinktų Lietuvos universitetų statutų lyginimas, autonomijos įgyvendinimas, aukštojo mokslo apibrėžimo ir paslaugos suteikimo prasme, taip pat skirtumai ir panašumai. Trečiajame skyriuje analizuojama kaip vykdomas aukštojo mokslo reguliavimas Lietuvoje. Įžvelgiamos aukštojo mokslo problemos.

1. Viešasis administravimas

Kadangi aukštasis mokslas yra valstybės teikiama viešoji paslauga, o viešoji paslauga yra viešojo administravimo sritys, dėl dėstomos temos aiškumo būtina išaiškinti, kas yra viešasis administravimas (samprata, turinys, tikslai), o taip pat išaiškinti, kas yra ir kaip teikiama viešoji paslauga.

1.1 Viešojo administravimo samprata

XIX amžiaus pabaigoje Vokietijoje pradėjo formuotis tradicinis viešojo administravimo modelis. Pradininkas buvo M. Weberis, kuris teigė, kad valstybės tarnautojai turi didžiutis savo profesija ir pareigomis, kurias jie eina visą gyvenimą. Kadangi už griežtai nustatytas funkcijas ir pareigų atlikimą jie gauna didelį atlyginimą, o senatvėje turi numatytas socialinės garantijas gauti pensiją. M. Weberio modelis buvo pagrįstas biurokratijos teorija. Jo modelis vadovavosi tokiais principais: griežtai nustatytos ir juridiskai įteisintos veiklos sritys; hierarchija turi numatyti ir numato griežtą subordinaciją ir kontrolę; įstaigos valdymas pasireiškia iš anksto sukurtais dokumentais, kurie reglamentuoja įstaigos darbą; turi būti nuolat keliama įstaigos darbuotojų kvalifikacija; reikalaujama iš valstybės tarnautojų/darbuotojų pilno atsidavimo tarnybai/darbui; įstaigos vadyba pasireiškia per bendras ir tvirtas taisykles (Puškorius, 2002). Šiuolaikinis viešojo administravimo modelis perėmė tradicinės M. Weberio teorijos principus, tačiau šiuolaikinis modelis pasireiškia rezultatais, atsižvelgiama į tarnautojo asmenybę, pasireiškia lankstumu, mažesniu griežtumu. Pereinant prie viešojo administravimo teorinės dalies, o būtent sąvokos reikšmės, tai mūsų laikais, dėl viešojo administravimo sąvokos tam tikro platumo ir abstraktumo nėra pateiktas vienareikšmis viešojo administravimo sąvokos apibrėžimas. Viešąjį administravimą siekiama apibrėžti įvairiose mokslo šakose. Antai, politikos moksluose viešuoju administravimu laikytina viskas, kuo užsiima biurokratija, viešosios politikos formavimo faze, viešojo intereso gynimo pagrindiniu instrumentu, reikalais, kuriuos geriausiai galima atlikti kolektyviai, o ne individualiai. Teisės moksluose viešuoju administravimu laikoma galiojanti teisė, taisyklės, nustatančios viešojo administravimo subjektų veiklą ir jos principus. Vadybos moksluose viešojo administravimu laikoma tai, ką įgaliota atlikti vykdomoji valdžia.

Taip pat viešasis administravimas yra laikomas profesija, ir mokslo sritimi (Deviatnikovaitė, 2021).

Tačiau nagrinėjant šią temą yra svarbu ir aktualu nustatyti viešojo administravimo sampratą teisės mokslo prasme. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymo (toliau – VAI) 2 str. 18 d. viešojo administravimo samprata apibrėžiama kaip „teisės aktais reglamentuota viešojo administravimo subjektų veikla, skirta teisės aktams įgyvendinti“ (Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, 1999). Iš pateikiamo apibrėžimo yra aišku, kad viešasis administravimas yra itin glaudžiai susijęs su valstybės vykdoma politika, todėl negali egzistuoti atskirai nuo jos. Viešasis administravimas siejamas su valstybės vykdomąja valdžia, kurios pagrindinė užduotis yra įgyvendinti įstatymus, t.y. politinę įstatymų leidžiamosios valdžios valią ir apibrėžiamas kaip politinės valios įgyvendinimo sistema, apimanti ir veikianti didelę visuomenės dalį (Raipa, 2002).

Būtina išsiaiškinti, kam yra priskirta viešojo administravimo funkcija, todėl labai svarbu nustatyti, kokie yra viešojo administravimo subjektai. Viešojo administravimo subjektai yra siejami su valdžia ir valstybės institucijomis. Jų veikla siejama su vykdomosios valdžios įgyvendinimu, tai yra įstatymo ar prilyginto teisės akto įgyvendinimu arba tam tikrų administracinių sprendimų priėmimu. VAI nepateikia „viešojo administravimo subjekto“ sąvokos reikšmės, tačiau nurodo sistemą, kurią sudaro valstybinio, regioninio ir savivaldybių administravimo subjektai. Valstybinio lygmens subjektai yra kolegialios ar vienasmenės institucijos, įstaigos, kurios yra išlaikomos iš valstybinio biudžeto ar kitų valstybinių piniginių fondų. Taip pat valstybinės įmonės, įstaigos, kurių savininkė ar dalininkė yra valstybė. Svarbiausia, kad tokie subjektai pagal įstatymą ir įgaliojimus galėtų atlikti viešąjį administravimą. Kalbant apie savivaldybių lygmens subjektus, čia taip pat kolegialios ar vienasmenės institucijos, įstaigos, kurios yra išlaikomos iš atitinkamos savivaldybės lėšų. Taip pat įmonės ir įstaigos, kurių savininkė ar dalininkė yra savivaldybė. Viešasis administravimas glaudžiai siejamas su vykdomąja valdžia, viešuoju administravimu sprendžiami valstybinio lygmens tikslai ir uždaviniai. Tačiau, pagal Konstituciją, vykdomąją valdžią Lietuvos Respublikoje vykdo Prezidentas ir Vyriausybė. Prezidento viešasis administravimas pasireiškia ne taip ryškiai kaip Vyriausybės. Tačiau Prezidentas atlieka tam tikras viešojo administravimo funkcijas, leisdamas tam tikrus dekretus, kurie nukreipti Vyriausybei, kuri privalo juos

įgyvendinti. Įstatymas nenumato Prezidentui administracinės reglamentavimo funkcijos. Aukščiausioji kolegiali valstybinė institucija, kuri daugiausiai įgyvendina vykdomąją valdžią valstybėje yra Vyriausybė. Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir atitinkamų sričių ministrai. Vyriausybė priima tam tikrus nutarimus, kuriuose numatoma pateikto įstatymo įgyvendinimo struktūra ir būdai. Kaip ir buvo minėta, Vyriausybę sudaro ministrai, kurie vadovauja ministerijoms. Ministerijos yra šakinės valdymo institucijos, kurios įgyvendina viešąjį administravimą jiems pavestose srityse, pvz. švietimo, aplinkosaugos, sveikatos, socialinės apsaugos ir t.t., kuriose jos turi spręsti jų kompetencijai priklausančius klausimus. Šiame darbe nagrinėjamai temai yra svarbi Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, kuriai pavesta įgyvendinti ir reguliuoti aukštąjį mokslą Lietuvos Respublikoje.

Viešojo administravimo subjektai privalo vykdyti administracines procedūras, teikti asmenims įstatymų nustatytą viešojo administravimo subjekto turimą informaciją, konsultuoti asmenis viešojo administravimo subjekto kompetencijos klausimais, atlikti viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą. Tačiau viešojo administravimo subjektai, atlikdami savo pareigas ir funkcijas privalo vadovautis numatytais principais: įstatymo viršenybės; tarnybinio bendradarbiavimo; atsakomybės už priimtus sprendimus; draudimo keisti į blogąją pusę; efektyvumo; išsamumo; lygiateisiškumo; naujovių ir atvirumo permainoms; nepiktnaudžiavimo valdžia; objektyvumo; proporcingumo; skaidrumo; subsidiarumo ir vieno langelio.

Detalizuojant viešąjį administravimą, reikia paminėti, kad pagal VAI numatomos 5 viešojo administravimo sritys:

1. administracinis reglamentavimas;
2. administracinių sprendimų priėmimas;
3. administracinių paslaugų teikimas;
4. teisės aktų ir administracinių sprendimų įgyvendinimo ir laikymosi priežiūra;
5. viešųjų paslaugų teikimo administravimas.

Taigi, administracinis reglamentavimas ir sprendimų priėmimas yra viešojo administravimo subjektų veikla, kurios turinyje yra ir įstatymų bei kitų norminių teisės aktų projektų, reikalingų atitinkamų administracinių aktų, skirtų įstatymui įgyvendinti, rengimas.

Nagrinėjama tema itin aktualios sritys yra paslaugų teikimas ir viešųjų paslaugų teikimo administravimas. Paslaugų teikimas yra viešojo administravimo subjekto veikla, susijusi su dokumentų išdavimu, informacijos teikimu ir kitomis įstatymų įtvirtintomis paslaugomis, kurios yra teikiamos visuomenėi. Viešųjų paslaugų teikimo administravimas yra įstatymų nustatyta tvarka subjekto atliekama veikla, nustatant viešųjų paslaugų teikimo taisykles ir tvarką, kas yra reguliavimas ir atitinkamų ribų nustatymas. Administravimo pavyzdžiais gali būti: leidimų teikti tam tikras paslaugas išdavimas; licencijų išdavimas; atitinkamos formos juridinių asmenų steigimas arba kitų asmenų paskyrimas, kurie galėtų teikti įstatymuose numatytą viešąją paslaugą. Be pagrindinių minėtų 5 sričių, VAI 7 str. numato papildomas veiklas, kurias viešojo administravimo subjektai privalo taip pat atlikti:

1. teikti asmenims įstatymų nustatytą viešojo administravimo subjekto turimą informaciją;
2. konsultuoti asmenis viešojo administravimo subjekto kompetencijos klausimais;
3. vykdyti administracinę procedūrą;
4. atlikti viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą.

Taigi, viešasis administravimas yra valstybės vykdoma veikla, kuri reglamentuojama įstatymais. Viešasis administravimas pasireiškia valdžios funkcijomis ir jų įgyvendinimu, viešųjų paslaugų teikimu, valstybinių lėšų valdymu, reguliavimu ir priežiūra. Įgyvendina ir vykdo viešojo administravimo subjektai, kurie įgyvendina įstatymuose numatytą veiklą su tikslu užtikrinti valstybinį ir visuomeninį interesą. Pagal VAI, subjektas atliekantis viešąjį administravimą yra valstybinė institucija, įstaiga, valstybės tarnautojas (pareigūnas) arba kitas fizinis arba juridinis asmuo, kuriam įstatymas suteikia įgaliojimus vykdyti viešąjį administravimą.

1.2 Viešoji paslauga kaip viešojo administravimo sritis

Žodžio „paslauga“ reikšmė yra tam tikros naudingos veiklos suteikimas už tam tikrą atlyginimą. Paslauga gali būti suprantama kaip nauda, kai viena šalis turi pasiūlymą kitai šaliai. Paslauga gali būti susieta tiesiogiai su fiziniu arba neapčiuopamu produktu. Paslauga visada

sukelia atitinkamus santykius tarp šalių. Paslaugų veikla ir rūšis yra labai įvairiapusė, tačiau nagrinėjamo darbo temos kontekste svarbi yra viešoji paslauga.

Pereinant prie viešosios paslaugos sąvokos, svarbu paminėti, kad apibrėžimas skiriasi priklausomai nuo šalies socialinio, kultūrinio ar ekonominio išsivystymo lygio. Lietuvoje apibrėžimą pateikia VAI. Reglamentuojama, kad viešoji paslauga yra valstybės ar savivaldybių įsteigtų specialių įstaigų bei organizacijų veikla, teikianti gyventojams socialinės, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ir kitas įstatymų numatytas paslaugas. Svarbu ir įdomu, kad įstatymų numatytais atvejais viešąją paslaugą gali teikti ir privatūs asmenys. Viešosios paslaugos numatytos ir yra teikiamos su tikslu patenkinti viešąjį interesą, tai yra suteikti tam tikrą gėrybę, kuri būtų prieinama kiekvienam. Viešosios gėrybės dažniausiai suprantamos kaip tam tikras gėris, kurį teikia valstybė. Idėja yra ta, kad tai yra lengvai prieinamas gėris, kuris dažniausiai būna nemokamas valstybės gyventojams su tikslu apsaugoti, padėti arba suteikti kitokią naudą gyventojams. Svarbiausias gėrybių bruožas yra nedalumas, prieinamumas kiekvienam, todėl jomis naudojasi itin daug vartotojų. Minėtos gėrybės teikiamos per viešąsias įvairių sričių paslaugas švietimo, aukštojo mokslo, kultūros, aplinkosaugos, sporto, socialinės apsaugos ir kitose srityse. Įstatymas nenustato baigtinių sričių sąrašo.

2020 metų balandžio mėnesį Vyriausybės siūlymu buvo priimta nauja VAI redakcija, kuri turėtų aiškiau apibrėžti, kas yra viešoji paslauga. Toks poreikis iškilo, nes tuo metu praktikoje buvo daug neaiškumų valstybės sektoriuje dirbančioms institucijoms: ką reikia laikyti paslauga, o kas paslauga nėra laikoma. Tikslas buvo sukurti vienodus viešosios paslaugos kriterijus visam viešajam sektoriui. Vidaus reikalų ministerija aiškinamajame rašte nurodė, kad tuo metu nebuvo aiškiai apibrėžta, kas yra viešoji paslauga ir nebuvo numatytas baigtinis sąrašas, kas yra laikoma viešoji paslauga. Naujos VAI redakcijos, 2 str. 19 d. nurodoma, kad viešoji paslauga yra pagal įstatymų ar viešojo administravimo subjektų nustatytus reikalavimus vykdoma šių subjektų prižiūrima veikla, kuria sukuriama valstybės ar savivaldybių garantuojama ir visuomenės nariams vienodai prieinama nauda. Bendrai pateikiant pavyzdžius, kas yra viešoji paslauga, galima paminėti sveikatos priežiūros, viešojo transporto, elektros energijos tiekimo paslaugas. Nagrinėjamai temai aktuali aukštojo mokslo paslauga.

Yra numatytos paslaugų teikėjų grupės. Viešąją paslaugą gali teikti valstybė arba savivaldybė. Valstybei paprastai yra priskiriamos tokios paslaugos, kurios nėra ir negali būti

atskiriamos tiesiogiai nuo valstybinių funkcijų, pavyzdžiui: teisėsauga arba pilietybės suteikimas. Savivaldybės kompetencijai priskiriamos paslaugos, kur reikalinga griežta kontrolė, normų ir standartų paisymas. Pavyzdys būtų teritorijos planavimas, aplinkos kontrolė, socialinės ir sveikatos saugos organizavimas, švietimo organizavimas ir kontrolė. Įstatymas nustato baigtinį sąrašą. Svarbu, kad įstatyme paminėtos paslaugos negali būti privatizuotos. Tai reiškia, kad jas negali vykdyti privatūs asmenys arba negali būti patikėtos vykdyti privačioms struktūroms, tai yra, jas turi tiesiogiai vykdyti savivaldybės įstaigos, institucijos ar įmonės. Sekančioje dalyje bus plačiau nagrinėjamas viešųjų paslaugų teikimas.

Viešoji paslauga yra viešojo administravimo sritys, kuri yra teikiama neapibrėžtai asmenų grupei (visuomenei) su tikslu patenkinti visuomeninius poreikius, interesus. Tokia paslauga teikia viešojo administravimo subjektai (įstaigos, institucijos, pareigūnai, valstybės tarnautojai) visuomenei. Pagal Konstitucijos 5 str. 3 d. nuostatą, valdžios įstaiga tarnauja žmonėmis. Taigi tokia paslauga yra skirta visuomenei, kaip žmonių visumai. Viešosios paslaugos yra skirtingos, kaip pavyzdžiui sveikatos, socialinės, švietimo, aukštojo mokslo, sporto paslaugas. Nagrinėjamo darbo atveju, svarbi yra aukštojo mokslo viešoji paslauga. Viešoji paslauga visais atvejais turi būti įstatymais numatyta ir reglamentuota veikla.

1.3 Viešųjų paslaugų teikimas

Tiriant, kas yra viešoji paslauga, svarbu išsiaiškinti ir nustatyti, kokie subjektai ir kaip teikia viešąsias paslaugas. Prieš teikiant viešąsias paslaugas, jų teikimas turi būti reglamentuotas ir reguliuojamas. VAĮ 20 str. reglamentuoja ir nustato, kokie subjektai ir koku lygmeniu teikia viešąją paslaugą. Įstatymas numato, kad valstybės lygmeniu administruoja centriniai valstybinio administravimo subjektai, o teritoriniu – savivaldybių administravimo subjektai. Savivaldybių administravimo subjektai viešąsias paslaugas administruoti gali būti tik tokiu mastu, kiek to nėra pavesta atlikti centriniam valstybinio administravimo subjektams.

Viešųjų paslaugų teikimas yra įstatymų nustatytas atlygintinas arba nemokamas paslaugų teikimas gyventojams, nustatytais terminais ir tvarka. Viešojo administravimo subjektai, teikdami viešąsias paslaugas, turėtų vadovautis įstatymais arba viešojo administravimo

institucijų sprendimais. Svarbu, kad viešojo administravimo subjektai yra pilnai atsakingi už teikiamas paslaugas, jų kokybę, apimtį, efektyvumą. Iš to seka, kad subjektai privalo pasirūpinti ir nustatyti, kad viešosios paslaugos būtų teikiamos veiksmingiausiomis priemonėmis, teisėtai, sąžiningai ir užtikrinant kokybę pagal atitinkamus reikalavimus, nustatytus tam tikruose teisės aktuose. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2005 m. lapkričio 4 d. nutartyje pasisakė, kad teikiant viešąsias paslaugas ir priimant sprendimus dėl viešųjų paslaugų teikimo turi visų pirma paisyti ne kieno nors privačių interesų, bet visų pirma - viešojo intereso. Iš to seka, kad viešųjų paslaugų teikimas yra nukreiptas į viešojo intereso tenkinimą, ir turi būti teikiamas griežtai pagal nustatytus teisės aktus.

Viešosios paslaugos teikiamos su tikslu patenkinti viešąjį interesą. Tokiomis paslaugomis yra suteikiamos viešosios gėrybės. Viešosios gėrybės yra prieinamos visiems, jomis naudojasi dažniausiai nemokamai, tokia paslauga turi daug vartotojų. Tokios paslaugos teikiamos remiantis nedalomumu ir prieinamumu. Už teikiamas viešąsias paslaugas yra mokama mokesčiais. Viešųjų paslaugų teikimas turi būti reguliuojamas ir reglamentuojamas specialiais įstatymais. Pavyzdžiui, jeigu tai švietimo paslauga, tada ji reglamentuojama Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo, jeigu tai aukštojo mokslo paslauga, ji reglamentuojama Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo. Viešojo administravimo subjektai įstatymais nustato viešosios paslaugos teikimo sąlygas, režimą ir taisyklės. Teikiamos paslaugos yra griežtai prižiūriami ir kontroliuojami viešojo administravimo subjektai, laikantis jiems keliamų reikalavimų. Viešųjų paslaugų teikimo pagrindas yra teisės aktai, kurie reguliuoja tokias paslaugas ir jų teikimui išduoti leidimai, licencijos.

Teikiant viešąsias paslaugas, viešojo administravimo subjektai turi vadovautis įstatymais. Viešoji paslauga dažniausiai yra nemokama paslauga, kuri yra prieinama visiems, suteikianti viešąsias gėrybės. Už teikiamos paslaugos kokybę ir efektyvumą, subjektai yra atsakingi. Todėl subjektai turi užtikrinti, kad viešoji paslauga būtų teikiama kokybiškai, teisėtai, sąžiningai ir efektyviai.

2. Aukštasis mokslas kaip viešoji paslauga, reguliavimas ir problematika

Pirmoje dalyje buvo išanalizuotas viešasis administravimas ir viešoji paslauga. Kadangi aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, ji priklauso viešojo administravimo sričiai. Todėl galima pereiti prie atskiros viešosios paslaugos srities – aukštojo mokslo. Pastebėtina, kad nors aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, reguliuojama valstybės lygmeniu, tačiau pagal įstatymą ji yra detalizuojama, tam tikrose ribose suteikiant autonomiją aukštosioms mokykloms.

2.1 Aukštojo mokslo samprata. Aukštojo mokslo sistema Lietuvos Respublikos atžvilgiu

Aukštojo mokslo šaknys siekia Antiką. Tokio mokslo idėja atsirado Platono laikais. Tačiau pats aukštasis mokslas ir aukštosios mokyklos atsirado viduramžiais, kai 1088 metais buvo įkurtas pirmasis Europoje Bolonijos universitetas. Pirmuoju Lietuvos universitetu tapo Vilniaus universitetas, kuris buvo įkurtas 1579 metais. Aukštasis mokslas iš esmės yra personalinis reiškinys, egzistuojantis žmonių protuose, tačiau atsiskleidžiantis ir įvairiais visuomeniškai reikšmingais dvasiniais bei materialiaisiais pavidalais – žiniomis, gero gyvenimo vertybėmis, institucijomis, įstatymais, socialinėmis normomis, pastatais bei kitais civilizacijos ir visuomenės kultūros laimėjimais, kurių neatsiejama dalis yra ir pati aukštojo mokslo institucija bei jai atstovaujanti akademinė bendruomenė (Kraujutaitytė, 2002). Iš čia seka, kad norint valstybėje užtikrinti aukštąjį mokslą, reikia nemažų ne tik materialinių išteklių - biudžeto lėšų, bet ir vertybinių - intelektualinio, žmogiškojo potencialo. Vertybiniai ištekliai yra žmonių vertybės, tai yra aukščiausiosios vertybės, kaip visuomeninis gėris ir viešasis interesas. Pats aukštasis mokslas neatsiejamai yra susijęs su žiniomis. Žinios yra pats svarbiausias išteklius, dėl kurio ir egzistuoja pats aukštasis mokslas.

Nagrinėjant šią temą svarbu išsiaiškinti, kaip įstatyme yra suprantamas ir reglamentuojamas aukštasis mokslas. Po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1991 m. vasario 12 d. įsigaliojo Mokslo ir studijų įstatymas, kuriame buvo pateikta aukštojo mokslo samprata. Tais laikais įstatymas numatė, kad aukštasis mokslas ir aukštoji mokykla yra studijų ir mokslo įstaiga, rengianti specialistus su aukštuoju išsilavinimu bei mokslininkus, kuri taip pat

atlieka mokslinius tyrimus ir kitą kūrybinį darbą. Detaliau aukštasis mokslas ir aukštųjų mokyklų sampratos buvo apibrėžtos 2000 m. kovo 21 d. priimtame Aukštojo mokslo įstatyme. Aukštasis mokslas buvo apibūdinamas kaip išsilavinimas, įgytas baigus pagrindines arba vientisąsias studijas Lietuvos aukštojoje mokykloje arba lygiavertes studijas užsienio aukštojoje mokykloje. Aukštosios mokyklos buvo apibūdinamos kaip studijų ir mokslo įstaigos, rengiančios specialistus su aukštuoju išsilavinimu įstatymo nustatyta tvarka. Taip pat buvo nustatyta, kad aukštoji mokykla yra viešasis juridinis asmuo, veikiantis kaip biudžetinė arba viešoji įstaiga. Tačiau priimtas 2000 m. Aukštojo mokslo įstatymas baigė savo galiojimą 2009 metais. 2009 m. balandžio 30 d. buvo priimtas ir iki dabar galiojantis Mokslo ir studijų įstatymas, kuris pakeitė prieš tai galiojusį Aukštojo mokslo įstatymą. Mokslo ir studijų įstatyme neliko aukštojo mokslo sąvokos. Įstatymo 4 str. pateikia 3 rūšys aukštojo išsilavinimo, kurių apibendrinimas iš esmės panašus į aukštojo mokslo sąvokos apibrėžimą 2000 m. priimtame Aukštojo mokslo įstatyme. Taigi 4 str. 3 d. pateikia sąvoka, kad aukštasis koleginiis išsilavinimas, yra išsilavinimas, įgytas Lietuvos aukštosiose mokyklose baigus koleginių studijų programas, pagal kurias suteikiama aukštojo mokslo kvalifikacija, arba kompetentingos institucijos pripažintas kaip jam lygiavertis išsilavinimas. Minėto straipsnio 5 d. pateikia aukštojo universitetinio išsilavinimo sąvoką, kurią aprašo kaip išsilavinimą, įgytą Lietuvos aukštosiose mokyklose baigus universitetinių studijų programas, pagal kurias suteikiama aukštojo mokslo kvalifikacija, arba kompetentingos institucijos pripažintas kaip jam lygiavertis išsilavinimas. 4 str. 5 d. numato aukštojo mokslo kvalifikacija, apibrėžia kaip kvalifikacinis laipsnis: mokslo daktaro laipsnis, meno daktaro laipsnis, o taip pat kvalifikacija, kurią suteikia aukštoji mokykla, turinti kompetentingos institucijos pritarimą tai kvalifikacijai teikti (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2016). Tačiau tokios sąvokos kaip „aukštasis mokslas“ naujame įstatyme nerasime. 4 str. 22 d. įtvirtinama bendra studijų sąvoka, kuri reiškia asmens, įgijusio ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą, mokymasis aukštojoje mokykloje pagal tam tikrą studijų programą arba disertacijos rengimas. Taigi, iš sąvokos matomas ryškus reikalavimas asmeniui, pretenduojančiam į aukštąjį mokslą, įgyti ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą mokykloje.

Lietuvoje aukštasis mokslas yra padalintas į pakopas. Įtvirtinta trijų pakopų aukštojo mokslo sistema. Baigus atitinkamą pakopą yra įgijamas kvalifikacinis laipsnis. Pirmosios pakopos kolegijos studijas baigęs asmuo įgyja bakalauro kvalifikacinį laipsnį. Dažniausiai pirmosios pakopos studijos trunka apie 3 – 4 metus. Svarbu, kad pagal naują Mokslų ir studijų

reglamentavimą nuo 2015 metų, asmuo įgijęs bakalauro laipsnį, turi teisę stoti ir baigti magistrantūrą, tai yra tęsti savo studijas pagal savo specialybę. Antrosios pakopos studijos yra universitetinių studijų teikiamas aukštasis mokslas, kurį baigęs asmuo įgyja magistro kvalifikacinį laipsnį. Studijų apimtis yra apie 1,5 – 2 metus. Taip pat numatoma galimybė gauti magistro laipsnį baigus vientisąsias studijas, tada tokiu atveju studijų apimtis yra apie 5 – 6 metai. Trečiosios pakopos studijos yra mokslo arba meno doktorantūra, kurios metu asmuo įgyja mokslo ar meno daktaro laipsnį. Trečiosios pakopos studijų reglamente numatoma sąlyga, kad jose mokytis gali tik asmuo įgijęs magistro kvalifikacinį laipsnį. Trečiosios pakopos studijos trunka apie 1 metus. Tikslas yra rengti mokslininkus, kurie galėtų savarankiškai atlikinėti mokslinius tyrimus, analizę, eksperimentus, įvairiausių plėtos darbus, kurie būtų naudingi visuomenei, o taip pat gebėtų kelti ir spręsti mokslines problemas. Pirmosios ir antrosios pakopos studijos baigiamos atitinkamo darbo gynimu arba baigiamaisiais egzaminais. Jeigu tai pirmosios pakopos studijos, ginamas bakalauro darbas. Jeigu tai antrosios pakopos studijos, tada ginamas magistrinis darbas. Trečiųjų pakopų studijų absolventai turi apginti mokslinę disertaciją. Atitinkamos pakopos studijų baigimas įforminamas studijų baigimo liudijimu, kuris vadinamas diplomu. Baigęs kolegijos studijų programą asmuo gauna profesinio bakalauro diplomą, pirmosios pakopos universitetines studijas – universiteto bakalauro diplomą. Baigęs universitetinės antrosios pakopos studijas asmuo gauna magistro diplomą. Asmenims, kurie baigė trečiosios pakopos studijas ir apgynė disertaciją, yra suteikiamas ir išduodamas mokslo arba meno daktaro diplomai. Diplomo išdavimo tvarka reglamentuoja, kad prie bendro diplomo taip pat pridodamas diplomo priedas, kuriame turi būti pateikiama detalesnė informacija apie suteiktą atitinkamos specialybės kvalifikaciją, apie baigtą studijų programą, mokslo rezultatus. Diplomas privalo būti surašytas valstybine lietuvių kalba. Diplomo priedas surašomas valstybine lietuvių ir anglų kalbomis.

Lietuvos Respublikoje aukštojo mokslo reglamentavimas pasireiškia per studijų apimtį, kuri, kaip ir Europos Sąjungoje, matuojama kreditais. Kreditas yra bendra studentų krūvio skaičiavimo sistema, kuri atitinka vidutiniškai 27 akademinės valandas, kurias studentas praleidžia besimokydamas savarankiškai ir dirbdamas paskaitų bei kitų užsiėmimų metu. Pavyzdžiui jeigu vienų studijų metų programos trukmė atitinka 1600 valandų, tai studijų apimtį prasme tai būtų apie 60 kreditų. Lietuvos aukštosios mokyklos bendradarbiauja su Europos Sąjungos narių aukštosiomis mokyklomis (tame tarpe ir per studentų mainų programas),

todėl nuo 2011 metų rugsėjo 1 dienos buvo nustatytas kreditų sistemų derinimo reglamentavimas: 1 kreditas Lietuvos aukštosios mokyklos studijose yra lygus 1 Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistemos kreditui. Palyginimui, iki priimto 2011 metų reglamentavimo, Lietuvos aukštųjų mokyklų 1 studijų kreditas buvo lygus 1,5 Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistemos kreditui. Tai buvo savotiška problema bendradarbiavimo atveju, perkeliant kreditus. Todėl toks reglamentavimas buvo pakeistas ir kreditų sistema buvo sulyginta. Tokia sistema buvo pagrįsta Lietuvos aukštųjų mokyklų bendradarbiavimu su Europos Sąjungos narių aukštosiomis mokyklomis, vykdančiomis studentų mainų programas (pavyzdžiui „Erasmus“). Europos kreditų perkėlimo ir kaupimo sistema reikalinga tam, kad studentas pasiektų programos tikslų ir įgytų reikiamą kvalifikaciją. Užsienio aukštojoje mokykloje įgyti kreditai sudedami su Lietuvos aukštosios mokyklos kreditais.

Lietuvoje aukštojo mokslo sistema įgyvendinama per nuolatinę ir ištesinę formų studijas. Nuolatinę studijų formą pasireiškia per studijų apimtį, pastovumą ir nepertraukiamumą. Studijų planas sudaromas tokia tvarka, kad studentai kiekvieną darbo dieną turi gauti tiek teorinių žinių, tiek savarankiškų uždavinių, sudarant tvarkaraštį (esma šiek tiek panašumų su vidurinės mokyklos veiklos organizavimu). Semestro gale sudaromi ir organizuojami įskaitos arba egzaminai. Ištesinės studijos pasireiškia daugiau per savarankiškumą, tai yra studentai patys studijuoja ciklais, o paskui organizuojamos įskaitos arba egzaminai. Esminis skirtumas, kad skiriasi studijų tvarkos organizavimas: nuolatinėms studijoms būdingas griežtas ir tikslus pastovus tvarkaraštis, ištesinių studijų atveju studentams suteikiama daugiau laisvės ir savarankiškumo. Esminis yra ir studijų trukmės skirtumas: nuolatinės studijos yra trumpesnės, studijuojama mažiausiai 3 metus, o ištesinės studijos trunka mažiausiai 4 metus, o neretai ir dar ilgiau. Toks laiko skirtumas atsiranda dėl to, kad rodikliu tampa studijų kreditai, o jiems surinkti prireikia daugiau laiko. Svarbus momentas, kad tiek nuolatinės, tiek ištesinės studijos suteikia lygiavertį išsilavinimą. Pagal statistiką lankstesnes ir didesnes pasirinkimo laisvę teikiančias ištesines studijas renkasi asmenys, kurie turi pastovų darbą, yra sukūrę šeimą, augina vaikus, yra vyresnio amžiaus, nori įgyti antrą aukštąjį išsilavinimą. Tačiau ne visų specialybių studijas įmanoma organizuoti ištesine forma. Tokių specialybių, kurioms rengiantis svarbu yra užtikrinti praktinį parengimą, studijoms ištesinė forma netinka. Dažniausiai tai specialybės, susijusios su medicina, kaip pavyzdžiui, bendrosios praktikos medicina, slauga, odontologija, grožio terapijos ir panašiai. Tie dalykai reglamentuojami siekiant užtikrinti kokybišką studijų programą, aukšto

lygio specialisto parengimą, kad būtų užtikrintas visuomenės interesas gauti kvalifikuotą specialistą.

Taigi aukštasis mokslas yra sistema, kurios pagrindu įgyjamas išsilavinimas po bendrojo vidurinio išsilavinimo, baigus ne trumpesnes kaip 3 metų studijas aukštojoje mokykloje. Lietuvoje aukštasis mokslas yra valstybės garantuojama paslauga. Aukštojo mokslo sistemą sudaro universitetinės ir neuniversitetinės studijos. Įgyvendinama per nuolatinį ir ištesinių studijų formas. Tokių studijų apimtis matuojama kreditais. Baigus aukštąjį mokslą yra įgyjamas atitinkamas kvalifikacinis arba mokslo laipsnis ir išduodamas liudijantis apie tai dokumentas. Aukštasis mokslas pasireiškia per visuomeninės vertybės, kaip žinios, išsilavinimas. Pats aukštasis mokslas neatsiejamai yra susijęs su žiniomis. Žinios yra pats svarbiausias išteklius, dėl kurio ir egzistuoja pats aukštasis mokslas.

2.2 Aukštojo mokslo viešoji paslauga

Viešoji paslauga yra valstybės ar savivaldybės subjektų teikiama paslauga, teikiant tam tikras svarbias gėrybės viešojo ir visuomeninio intereso naudai. Tokios paslaugos paprastai yra prieinamos kiekvienam. Taigi, viešąsias paslaugas gali teikti tik specialieji subjektai, kurie yra įgalioti ir turi kompetenciją atitinkamose paslaugų teikimo srityse. Aukštasis mokslas Lietuvoje pripažįstamas kaip viešoji paslauga, kurią garantuoja Konstitucija. Aukštojo mokslo paslaugą Lietuvoje gali teikti tik specialieji subjektai, tai yra, aukštosios mokyklos.

Aukštojo mokslo svarbą ir prieinamumą visiems garantuoja Konstitucija ir tarptautiniai teisės aktai. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas taip pat garantuoja ir užtikrina visiems aukštojo mokslo paslaugą. Pagal minėto pakto 13 str. 1 d., pasirašiusios paktą šalys pripažįsta, kad kiekvienas žmogus turi teisę į mokslą. Jos sutaria, jog švietimo tikslas – didinti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms ir siekti, kad žmogaus asmenybė visapusiškai vystytųsi ir suvoktų savo orumą. Pakto 13 str. 2 d. c) p. nurodo, kad aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno gabumus, imantis visų reikiamų priemonių, visų pirma, palapsniui įvedant nemokamą mokslą (Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, 1966). Lietuvos Respublikoje aukštasis mokslas yra teikiama

ir garantuojama valstybės paslauga. Kadangi aukštasis mokslas, visų pirma, yra finansuojamas iš valstybės biudžeto, valdomas ir kontroliuojamas valstybės lygmeniu arba įgaliotų institucijų pagalba. Aukštasis mokslas pagrinde yra finansuojamas iš valstybės biudžeto, tačiau neatmetamas ir privatus finansavimas, pavyzdžiui iš tam tikrų rėmėjų. Finansavimą gauna institucijos, vykdančios aukštojo mokslo paslaugą, taip siekiant užtikrinti jų galimybę veikti ir teikti visuomenei kokybišką aukštojo mokslo paslaugą. Kitas požymis, kuris kvalifikuoja aukštąjį mokslą kaip viešąją paslaugą, yra tai, kad aukštasis mokslas skirtas ne individualiais požymiais apibrėžtomis asmenų grupėms, o apskritai kiekvienam žmogui, o taip pat visai visuomenės gerovei ir pažangai. Aukštasis mokslas yra itin svarbi socialinės lygybės ir teisingumo priemonė, kuri suteikia visiems asmenims galimybę, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties ar ekonominių išteklių siekti ir įgyti aukštąjį išsilavinimą. Įgyjantis aukštąjį išsilavinimą asmuo gauna specialybės žinių ir tampa svarbiu visuomenės nariu, galinčiu ir gebančiu prisidedami prie valstybės vystymosi, jos prestižo gerinimo, ekonomikos augimo, visuomenės socialinės gerovės užtikrinimo. Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad aukštasis mokslas yra valstybės teikiama viešoji paslauga. 2000 metų rugsėjo 19 dienos nutarime Konstitucinis Teismas pripažino, kad aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, o institucijos, teikiančios aukštojo mokslo paslaugą, gali nustatyti priėmimo reikalavimus, kurių dėka siekiama užtikrinti, kad viešoji paslauga būtų teikiama kokybiškai ir efektyviai. 2009 metų birželio 11 dienos nutarime Konstitucinis Teismas užtikrino, kad aukštasis mokslas yra vienas iš pagrindinių ir svarbiausių valstybės uždavinių, efektyviausias būdas užtikrinti ekonomikos vystymąsi valstybėje, gerovės užtikrinimą ir socialinį teisingumą. Pati aukštojo mokslo viešoji paslauga turi būti grindžiama viešojo finansavimo principais, kokybės užtikrinimu ir paslaugos prieinamumu kiekvienam asmeniui.

Aukštasis mokslas yra teikiama ir garantuojama valstybės viešoji paslauga, tačiau šią paslaugą gali vykdyti tik tam tikri subjektai, kaip pavyzdžiui aukštosios mokyklos. Nuo 2000 metų Lietuvos Respublikoje yra dviejų tipų aukštosios mokyklos. Pagal Mokslo ir studijų įstatymą, aukštosios mokyklos Lietuvoje yra universitetai ir kolegijos. Pagal minėto įstatymo 10 str. 1 d. universitete yra atliekami tarptautinio lygio fundamentiniai ir taikomieji moksliniai tyrimai, eksperimentinė plėtra ir plėtojamas profesionalusis menas, vykdomos šia veikla universitetinės studijos, teikiamas aukštasis universitetinis išsilavinimas, užtikrinamos sąlygos asmenims mokytis visą gyvenimą. Svarbu ir tai, kad universiteto dėstytojai turi būti

mokslininkai, daktarai arba pripažinti menininkai. Pagal 11 str. 1 d. kolegijoje vykdomos koleginės studijos, grindžiamos profesionalia praktika ir taikomaisiais moksliniais tyrimais, eksperimentine plėtra ir profesionaliuoju menu, teikiamas aukštasis koleginis išsilavinimas, sudaromos sąlygos asmenims mokytis visą gyvenimą. Kolegijoje dirbantiems dėstytojams keliamas reikalavimas turėti ne mažiau kaip 3 metų praktinio darbo patirties, kuri yra susijusi su dėstomuoju dalyku. Trumpai sakant, universitetai labiau orientuoti į teorinį ir akademinį parengimą, vykdo tik universitetines studijas, todėl juose dirbantiems dėstytojams ir studentams yra keliami aukštesni reikalavimai, tokie kaip gebėjimas atlikti taikomuosius mokslinius tyrimus, vykdyti eksperimentinę veiklą. Kolegijos orientuojamos į profesinę veiklą, labiau akcentuojant praktinę, nei teorinę pusę, užsiima taikomaisiais moksliniais tyrimais. Jose yra taikomi mažesni reikalavimai dėstytojams ir studentams. Universitetų ir kolegijų skirtumą pažymėjo ir įtvirtino Konstitucinis Teismas 1996 metų liepos 10 dienos ir 2002 metų vasario 5 dienos nutarimuose. Teismas įtvirtino, kad universitetų skirtumas yra dėl studijų pobūdžio, tikslų, specialistų parengimo lygį, valdymo formos. Todėl svarbu pabrėžti, kad tarp universitetų ir kolegijų yra skirtumas.

Aukštųjų mokyklų skirtumas yra ne tik pagal parengimą ir taikomą aukštąjį mokslą, tačiau ir pagal studijų kryptį, laipsnius ir pakopas. Universitetinės studijos yra vykdomos ir organizuojamos pagal tris pakopas ir atsižvelgiant į baigtą pakopą yra įgyjamas tam tikras laipsnis. Universitetas suteikia bakalauro, magistro ir mokslo daktaro laipsnius. Baigtos studijų pakopos ir įgytas laipsnis tampa svarbus siekiant studijuoti tolesnėje pakopoje.

Koleginės studijos vykdomos pirmoje pakopoje, kurią baigus suteikiamas bakalauro laipsnis. Panašumai, jog universitetai ir kolegijos gali vykdyti ir profesines studijas. Prie profesinių studijų priskiriama rezidentūra ir pedagoginės studijos. Tokių studijų tikslas yra įgyti kvalifikaciją arba pasirengti praktinei veiklai.

Aukštosios mokyklos, kurios teikia aukštojo mokslo paslaugas pagal Mokslų ir studijų įstatymo 7 str. 3 d. turi juridinio asmens statusą. Tačiau, nors ir aukštasis mokslas pripažistamas kaip viešoji paslauga, Lietuvoje aukštosios mokyklos yra valstybinės ir nevalstybinės. Valstybinės aukštosios mokyklos pagal Mokslų ir studijų įstatymo 7 str. 2 d. yra tokios aukštosios mokyklos, kurios veikia kaip viešoji įstaiga ir kurių steigėja yra valstybė, o taip pat išlaikoma dažniausiai visiškai iš valstybinio biudžeto (kaip pavyzdys keletas valstybinių aukštųjų

mokyklų Lietuvoje: Vilniaus universitetas, Mykolo Romerio Universitetas, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilniaus kolegija, Kauno kolegija ir t.t.). Nevalstybinės aukštosios mokyklos irgi turi viešosios įstaigos statusą, tačiau steigėjas dažniausiai yra fizinis ar juridinis asmuo ir jos tik iš dalies išlaikomos iš biudžeto (pavyzdys nevalstybinių aukštųjų mokyklų Lietuvoje: ISM, Europos Humanitarinis Universitetas, Socialinių mokslų kolegija ir t.t.). Pažymėtina, kad nevalstybinės aukštosios mokyklos taip pat gali turėti ypatingą teisinį statusą - pavyzdžiui, kunigų seminarija, dėl priklausymo religinei bendruomenei.

Kodėl aukštosios mokyklos turi viešosios įstaigos statusą? Pagal Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymą viešoji įstaiga yra įsteigta pelno nesiekianti ir ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio tikslas yra tenkinti viešuosius interesus, vykdant švietimo, mokymo ir mokslinę, kultūrinę veiklą (Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas, 1996). Aukštasis mokslas yra visuomenėi naudinga, reikšminga ir svarbi paslauga, tokia paslauga Lietuvoje teikia aukštosios mokyklos. Nepaisant to, ar tai valstybinė ar nevalstybinė aukštoji mokykla, dažniausiai jai priskiriamas viešosios įstaigos statusas. Skirtumas tarp valstybinių ir nevalstybinių aukštųjų mokyklų pasireiškia taip pat per valdymo organizavimą ir steigimą. Pagal Mokslų ir studijų įstatymą 26 str. 3 ir 4 d., yra išvengiamas skirtumas valdymo organizavimo prasme. Valstybinės aukštosios mokyklos valdymo tvarka turi būti nustatoma vadovaujantis valstybinės aukštosios mokyklos statutu, kurio turinys numatytas minėto įstatymo 35 str. Nevalstybinių aukštųjų mokyklų valdymas reglamentuojamas ir organizuojamas remiantis šios aukštosios mokyklos steigimo dokumentų turiniu. Ypatumų yra ir steigimo tvarkoje. Pagal Mokslų ir studijų įstatymo 34 str. 2, 3 ir 4 d., aukštosios mokyklos steigiamos remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatomis, atsižvelgiant į juridinio asmens teisinę formą ir statusą. Steigimo skirtumų esama jeigu steigiamas valstybinis universitetas arba valstybinė kolegija. Valstybinio universiteto steigėjai yra Seimas ir Vyriausybė. Steigia Seimas, Vyriausybės teikimu. Valstybinės kolegijos steigėjai yra Vyriausybė ir Švietimo, sporto ir mokslo ministerija. Steigia Vyriausybė, minėtos ministerijos teikimu. Svarbus momentas, kad ir valstybinio universiteto ir valstybinės kolegijos savininkės teisės ir pareigos įgyvendina Vyriausybė arba tam tikrais atvejais įgaliota institucija. Esminis skirtumas nuo nevalstybinių aukštųjų mokyklų yra tas, kad valstybinio universiteto ir valstybinės kolegijos dalininkais negali būti privatūs fiziniai ir juridiniai asmenys, o taip pat viešieji asmenys. Išvengiama, kad nevalstybinę aukštąją mokyklą steigia juridiniai arba fiziniai asmenys, taip pat kitų valstybių

fiziniai ir juridiniai asmenys. Svarbu paminėti, kad nevalstybinėms aukštosioms mokykloms lėšos gali būti skiriamos iš valstybės biudžeto, kaip ir valstybinėms aukštosioms mokykloms. Moksliniams tyrimams, eksperimentinės plėtros ir meno veikloms tiek valstybinėms, tiek ir nevalstybinėms aukštosioms mokykloms finansavimas skiriamas iš valstybės biudžeto pagal atitinkamas programas.

Įdomu tai, kad prieš įsigaliojant Mokslo ir studijų įstatymui, galiojo Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas, kuris reglamentavo, kad aukštosios mokyklos turi biudžetinės įstaigos statusą. Tačiau naujame ir galiojančiame įstatyme biudžetinės įstaigos sąvoka neegzistuoja. Jos buvo atsisakyta dėl to, kad toks reglamentavimas galėtų ženkliai pažeisti ir prieštarauti Konstitucijoje garantuojamai aukštojo mokslo autonomijos principo vertybei. Kadangi visais atvejais biudžetinė įstaiga priklauso valstybei, o tai reiškia, kad toks reglamentavimas apsunkintų aukštųjų mokyklų autonomiją, jos iniciatyvos teisę ir paneigtų nevalstybinių aukštųjų mokyklų egzistavimą. Svarbu pažymėti, kad Lietuvoje tiek valstybinėms, tiek nevalstybinėms aukštosioms mokykloms yra suteikiama ir garantuojama vienoda autonomija. Tačiau plačiau apie Konstitucijos pagrindu aukštosioms mokykloms suteikiamą autonomiją bus kalbama kitoje darbo dalyje.

Aukštosios mokyklos remiantis Mokslo ir studijų įstatymo 8 str. 2 d. 6 p. teikia švietimo viešąsias paslaugas, už kurias turi teisę gauti pajamas remiantis Mokslo ir studijų įstatymo 74 str. 1 d. 5 p. Tokia paslauga yra prieinama kiekvienam norinčiam, reguliuojama valstybės lygmeniu, finansuojama iš valstybinio biudžeto ir teikiama visų pirma valstybės universitetuose ir kolegijuose. Aukštojo mokslo viešoji paslauga yra itin svarbi ne tik studijuojantiems, tačiau ir visai visuomenei, kadangi tokia paslauga suteikia galimybę įgyti išsilavinimą. Įgijusiems išsilavinimą asmenims atsiranda galimybė prisidėti prie šalies vystymosi ir ekonominio augimo, užtikrinti, kad šalies darbo rinka turės pakankamai aukštos kvalifikacijos darbuotojų. Aukštojo mokslo viešoji paslauga labai prisideda prie mokslinių tyrimų ir mokslo naujovių plėtros Lietuvoje, o tai turi didelę reikšmę šalies konkurencingumui tarptautinėje erdvėje. Aukštojo mokslo paslauga Konstitucijoje įtvirtinta kaip visuomeninis gėris, užtikrinantis visuomeninį ir valstybinį interesą, todėl aukštojo mokslo paslauga priskiriama prie viešųjų paslaugų. Šią paslaugą garantuoja, reguliuoja ir teikia valstybė ir jos įgaliotos institucijos. Todėl aukštasis mokslas yra charakterizuojama kaip viešoji paslauga. Detaliau nagrinėjant, galima išvelgti, kad

aukštąjį mokslą Lietuvoje tiesiogiai teikia universitetai ir kolegijos (valstybiniai universitetai ir kolegijos; nevalstybiniai universitetai ir kolegijos). Svarbu, kad tarp šių įstaigų yra skirtumas. Svarbiausias skirtumas, jog universitetas negali vykdyti koleginių studijų, o kolegijos savaimė universitetinių studijų. Skirtumas yra tarp pačių studijų, jog universitetinės daugiau taikomos ir orientuojamos į bendrąjį išsilavinimą, tai yra daugiau teorinio pobūdžio pasirengimą ir aukščiausiojo profesinio lygio pasirengimą. Kolegijos daugiau orientuojamos į profesinį praktinį rengimą. Skirtumas tarp valstybinių ir privačių aukštųjų mokyklų yra steigimas. Valstybinių aukštųjų mokyklų steigimas yra tvirtinamas Seimo, o nevalstybinės aukštosios mokyklos steigimo dokumentu laikomas steigimo metu išleistas ir pasirašytas steigimo dokumentas, arba statutas.

2.3 Aukštojo mokslo prieinamumas visiems ir garantuojama aukštojo mokslo paslauga

Prieinamumas, garantavimas ir teisė į aukštąjį mokslą pirmą kartą buvo paminėti Visuotinės žmogaus teisių deklaracijoje 26 str. Buvo numatyta, kad kiekvienas asmuo turi teisę į mokslą. Aukštasis mokslas vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno sugebėjimus (Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A, 1948). UNESCO Konvencijoje prieš diskriminaciją švietime (UNESCO Convention against discrimination in education) buvo kalbama apie aukštojo mokslo prieinamumą iš diskriminacijos draudimo pusės, buvo remiamasi lygių galimybių principu. Esminis momentas buvo nediskriminavimo principas moksle, kuris turėtų suteikti teisę kiekvienam į prieinamą aukštąjį mokslą, neatsižvelgiant į privilegijas, rasę, lytį, kalbos, religijos, socialinę kilmę, materialinę padėtį ir kitus esminius pagrindus. Remiantis Konvencijos 4 str. pagrindu, valstybės narės privalo padaryti aukštąjį mokslą visiems vienodai prieinamą pagal kiekvieno individualius gebėjimus; užtikrinti sąlygas išsilavinimo kokybei (UNESCO Konvencija prieš diskriminaciją švietime, 1960). Tarptautiniame ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių pakte 1966 m. buvo unikalumas, pasireiškiantis ne tik aukštojo mokslo paslaugos prieinamumą visiems, tačiau ir progresinio pobūdžio, palaipsniui prieiti prie to, kad aukštasis mokslas taptų nemokamu. Minėtuose tarptautiniuose šaltiniuose pastebima, kad pradinis ir vidurinis mokslas yra privalomas ir turi būti prieinamas visiems, o aukštasis mokslas

nėra privalomas, tačiau turi būti skatinamas, o jo prieinamumas kiekvienam turi pasireikšti per kiekvieno asmens individualius gebėjimus.

Teisė įgyti aukštąjį mokslą ir jo prieinamumas yra konstatuotas tarptautiniuose norminiuose aktuose ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Konstitucijos 41 str. įtvirtina, kad aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklos laiduojamas nemokamas mokslas. Iš esmės Konstitucijoje įtvirtinta 1966 m. Tarptautinių ekonominių, socialinių, kultūrinių teisės pakte minėta vizija palaipsniui prieiti prie nemokamo aukštojo mokslo. Tačiau pastebimos nemokamo aukštojo mokslo sąlygos, tai yra, gerai besimokantiems asmenims tokia teisė yra laiduojama. Laikyti tai diskriminacija negalima, tačiau absoliučiu nemokamo aukštojo mokslo garantavimu irgi. Konstitucijos straipsnis aiškiai numato teisę į aukštąjį mokslą, tačiau nedviprasmiškai ir tiesiogiai nustato, jog toks mokslas yra prieinamas visiems, tačiau atsižvelgiant į kiekvieno asmens gebėjimus. Asmens gebėjimai paprastai yra nustatomi brandos egzaminų rezultatais, kurie lems tolimesnį specialybės pasirinkimą studijuojant aukštajame moksle. Konstitucinis Teismas patvirtino, kad aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, kas reiškia, jog kiekvienam žmogui pagal jo sugebėjimus turi būti prieinamos ir valstybinės, ir įstatymo nustatyta tvarka įsteigtos nevalstybinės aukštosios mokyklos, visa mokslo įstaigų sistema. Tai reiškia, kad negalima nustatyti siekiantiesiems aukštojo mokslo tokių reikalavimų, kurie būtų grindžiami ne jų pačių sugebėjimais, o kokiais nors kitais kriterijais. Nurodyta nuostata yra neatsiejama nuo Konstitucijos 29 str. įtvirtinto asmenų lygybės principo. Aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, tačiau to negalima interpretuoti kaip nustatančios valstybės pareigos valstybės lėšomis užtikrinti bet kurio gebančio siekti aukštojo išsilavinimo žmogaus bet kokio aukštojo mokslo siekimą neatsižvelgiant į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes. Konstitucinės nuostatos, jog aukštasis mokslas yra prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus, negalima aiškinti ir taip, kad būtų paneigiama žmogaus konstitucinė teisė siekti aukštojo mokslo pagal savo sugebėjimus net ir tuomet, kai valstybė jo nefinansuoja dėl to, kad tai viršija visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes. Visuomenės ir valstybės poreikis turėti aukštąjį išsilavinimą įgijusių įvairių sričių specialistų bei galimybė finansuoti tik tam tikro kiekio specialistų rengimą negali būti kliūtys žmogui pagal savo sugebėjimus siekti aukštojo mokslo ne valstybės lėšomis ir tuomet, kai tai viršija visuomenės bei valstybės poreikius ir galimybes

(Konstitucinio teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas). Analizuojant Konstitucinio Teismo nutarimą akivaizdu, kad ne visiems asmenims laiduojamas valstybės finansuojamas aukštasis mokslas negali būti laikomas diskriminacija arba aukštojo mokslo prieinamumo ribojimu, nes tai jokiū būdu neužkerta asmeniui kelio ir nepažeidžia jo teisės į aukštąjį mokslą.

Taigi, aukštojo mokslo prieinamumas pasireiškia per teikiama aukštojo mokslo viešąją paslaugą neapibrėžtam asmenų ratui (t.y. visuomenei), pagal kiekvieno asmens sugebėjimus. Prieinamumas taip pat pasireiškia per asmenų lygybę ir nediskriminavimą. Aukštojo mokslo prieinamumą garantuoja tarptautiniai teisės aktai, o nacionaliniu lygmeniu – Konstitucija.

2.4. Aukštųjų mokyklų autonomija

Aukštojo mokslo paslaugos teikėjai Lietuvoje yra aukštosios mokyklos. Konstitucijos pagrindu suteikta autonomija aukštosioms mokykloms svarbi aukštojo mokslo paslaugai tuo aspektu, kad aukštosios mokyklos turi savarankiškumo aspektą teikdamos aukštojo mokslo viešąją paslaugą. Tačiau savarankiškumas ir nepriklausomumas neatleidžia nuo pagrindinės aukštosios mokyklos pareigos teikti aukštojo mokslo viešąją paslaugą. Pats terminas „autonomija“ suprantamas kaip savivalda, nepriklausomybė, savireguliacija, teisė savarankiškai spręsti vidinius organizacinius reikalus. Kitaip sakant, teisė būti savarankiškam tam tikrose ribose, turint tam tikrą sprendimo priėmimo, reguliavimo, tvarkymo kompetenciją. Pats žodis autonomija kilo iš graikų kalbos, o būtent iš dviejų dalių. Nuo žodžio „*autos*“ kas reiškia pats, savarankiškas ir nuo žodžio „*nomos*“ kas reiškia taisyklės, todėl galima teigti, jog žodis autonomija suprantamas kaip savarankiškumas tam tikrų teisės normų atžvilgiu.

Aukštųjų mokyklų autonomiją garantuoja Konstitucijos 40 str. Konstitucinis Teismas išaiškina Konstitucijos 40 str. esmę, savo pirmajame ir itin svarbiame nutarime apie aukštąjį mokslą. Tai buvo Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. nutarimas, kuriame teismas aprašė, kaip suprantama aukštųjų mokslų autonomija. Autonomija suprantama kaip teisė savarankiškai nustatyti ir įtvirtinti įstatuose ar statutuose savo organizacinę ir valdymo struktūrą, mokslo studijų organizavimo tvarką, studentų priėmimo tvarką, teisė reguliuoti ir nustatyti ryšius su partneriais bei kitos veiklos sritys, kurios yra laisvos nuo vykdomosios valdžios kontrolės.

Minėtas nutarimas padėjo pagrindą aukštosioms mokykloms formuoti savo autonomiją, juo remiantis buvo priimami ir vėlesni tos srities teisės dokumentai. Taigi, atsižvelgiant į Konstitucijos 40 str. ir 1994 m. Konstitucinio teismo nutarimą, pažymėtina, kad nei vienas įstatymas negali riboti ar paneigti garantuotos aukštųjų mokyklų autonomijos.

Konstitucinis Teismas 2011 m. gruodžio 22 d. ir 2021 m. vasario 12 d. nutarimuose pažymėjo, kad autonomijos principas gali būti diferencijuojamas skirtingų aukštųjų mokyklų teisinio statuso ir to paties tipo aukštųjų mokyklų teisių bei autonomijos ribų. Tokiais atvejais turi būti atsižvelgiama į aukštosios mokyklos konkrečias istorines ir susiklosčiusias demokratinius valdymo principais pagrįstos savivaldos tradicijas, todėl pagal Konstitucijos 40 str. 3 d. tam tikrais atvejais konkrečiomis aukštosioms mokykloms gali būti nustatomas specialiosios teisės, autonomijos ribos, organizacinę ir valdymo struktūrą apibrėžiančios normos. Įstatymas gali numatyti skirtingą autonomiją kiekvienai aukštajai mokyklai, priklausamai nuo jos statuso, istorinės praeities, tam tikrų tradicijų, valdymo principų. Tačiau Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad visais atvejais aukštųjų mokyklų autonomijos principo garantija suponuoja, kad įstatymų leidėjas turi numatyti specialų teisinį reguliavimą, kuris neturėtų riboti iš aukštųjų mokyklų autonomijos kylančios jų teisės lokaliais teisės aktais reglamentuoti savo veiklą. Taigi, autonomijos garantija aukštosioms mokykloms įtvirtinta visais atvejais, o jos apimtis ir ribos sprendžiamos individualiai, priklausomai nuo atitinkamos aukštosios mokyklos padėties ir situacijos. Taip pat pastebėtina, kad įstatymo leidėjui kyla pareiga sukurti tokį teisės aktą, kuris nepaneigtų autonomijos principo iš esmės. Tai reiškia, kad turi būti toks įstatymas, kuris yra itin lankstus ir tuo pat metu konkretus, kad jis nepaneigtų aukštųjų mokyklų teisės į lokalius aktus ir savireguliaciją, bet tuo pačiu metu išlaikytų įstatymo pozityviąją pusę, kylančią iš valstybės reguliavimo.

Aukštųjų mokyklų autonomija yra numatyta Mokslo ir studijų įstatymo 7 str. 1 d., kuriame nurodoma, kad aukštoji mokykla turi autonomiją, apimančią akademinę, administracinę, ūkio ir finansų tvarkymo veiklą, grindžiamą savivaldos principu ir akademinė laisve. Nors aukštasis mokslas yra valstybės suteikiama ir prižiūrima sritis, tačiau, kaip matome iš įstatymo, savarankiškumo ribos tam tikra laisvė reguliuoti ir priiminėti sprendimus, yra apibrėžiamos. Pažymėtina, kad autonomijos suteikimas negali jokių būdu reikšti pilno laisvumo arba kokio nors atotrūkio nuo bendros aukštojo mokslo politikos sistemos valstybėje arba nuo viešojo

intereso. Iš to seka, kad aukštųjų mokyklų vidinės savivaldos turi tam tikrą reguliavimo, sprendimų priėmimo laisvę. Tačiau aukštosios mokyklos savivaldos sprendimai ir veiksmai jokiū būdu negali būti nesuderinami su valstybine politika, edukaciniais tikslais, edukaciniais standartais ar valstybės patvirtintomis studijų programomis. Kadangi autonomija aukštajai mokyklai yra suteikiama tik tam tikrose ribose, pagrindinę aukštojo mokslo politiką vykdo valstybė (Lietuvos Respublikos švietimo, ir sporto ministerija ir jai įgaliotos institucijos), kuri atlieka aukštųjų mokyklų reguliavimo ir kontrolės funkcijas. Tarp jų ir tikrinimas bei vertinimas, ar nėra peržengiamos autonomijos ribos. Tačiau plačiau apie aukštųjų mokyklų veiklos reguliavimą ir kontrolę bus kalbama kitoje dalyje.

Pažymėtina, kad ne tik nacionalinė valstybės teisė, bet ir Europos Sąjungos teisės aktai taip pat garantuoja ir pabrėžia aukštųjų mokyklų autonomiją. Europos Sąjungos Komisija 2005 m. balandžio 20 d. komunikate pabrėžė, kad pernelyg didelis reguliavimas stabdo universitetų veiklos atnaujinimą bei veiksmingumą. Tai neleidžia universitetams greitai reaguoti į aplinkoje vykstančius pokyčius. Taip pat pasisakoma, kad aukštųjų mokyklų autonomija nėra absoliuti ir valstybė turi būti atsakinga už aukštąjį mokslą ir netgi raginama stiprinti šią atsakomybę (Europos Sąjungos Komisijos komunikatas dėl Europos intelektinių gebėjimų sutelkimas: sudaryti universitetams sąlygas visapusiškai prisidėti prie Lisabonos strategijos įgyvendinimo, 2005).

Aukštasis mokslas yra ypatingas socialinis reiškiny, kuris pasireiškia per vaisingiausią mokslo plėtrą – autonomijos sąlygas, tai yra tada, kai į aukštojo mokslo funkcionavimą valstybė nesikiša, tačiau nedemokratinėse visuomenėse akademenis mokslas yra svetimkūniška laisvamanybės oazė (Norkus, 2001). Aukštųjų mokyklų autonomija laikoma tokių mokyklų laisvė, pagal kurią mokyklų savivalda gali veiksmingai ir savarankiškai priiminėti sprendimus dėl akademinės srities organizavimo ir vidinių reikalų tvarkymo. Konstitucinio Teismo atžvilgiu autonomija suponuoja aukštųjų mokyklų akademinės bendruomenės savivaldą, įgyvendinamą per šiai bendruomenei atstovaujančias aukštosios mokyklos valdymo institucijas. Akademeinei bendruomenei ir jos savivaldą įgyvendinančioms kolegialioms institucijoms suteikiama teisė savarankiškai spręsti strateginius ir kitus svarbiausius aukštosios mokyklos valdymo klausimus (Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d., 2014 m. lapkričio 10 d nutarimai). Svarbu, kad autonomija apima tik bendruosius akademinis, organizavimo, vidinio tvarkymo klausimus.

Tokiais atvejais intervencija yra nepageidautina, galima tik kaip *ultima ratio* priemonė. Tačiau jeigu tam tikras mokyklos savivaldos tvarkymas nėra aiškiai ir argumentuotai susijęs būtent su vidiniais akademiniais ar organizaciniais klausimais, tai autonomija tokių dalykų neturėtų apimti. Europos Sąjungos lygmenyje yra skiriamos tokios aukštųjų mokyklų autonomijos sritys, kuriose aukštosios mokyklos savivalda turi kompetenciją:

1. akademinė autonomija – susijusi su studijų programų rengimu ir jų tvirtinimu, laipsnių teikimu, mokslinių tyrimų ir metodų laisvė;
2. organizacinė autonomija – susijusi su savivaldos teise nustatyti darbo struktūrą, tai yra darbo tvarką, darbo valandas, studentų mokymosi tvarką, priėmimo ir šalinimo tvarką. Universiteto statuto rengimas, galimybė sudarinėti įvairiausias sutartis, tarybos teisė priimti sprendimus;
3. personalo autonomija – susijusi su darbo teisės santykiais, o būtent teisė savivaldai nustatyti personalo skaičių, darbo užmokestį ir apmokėjimo sąlygas, darbuotojų priėmimo reikalavimus;
4. finansinė autonomija – susijusi su teise savarankiškai disponuoti pagal savo atžvilgį lėšomis, kurios skirtos iš valstybės biudžeto, ar teisėtų būdų surinkotomis lėšomis, kurios jau yra priklausamos aukštajai mokyklai (Estermann *et.*, 2011).

Plačiau ir konkrečiau Lietuvos lygmeniu aukštųjų mokyklų autonomiją detalizuoja Mokslo ir studijų įstatymo 8 str. 2 d., kuris pateikia platesnį aukštųjų mokyklų teisių autonomijos principų sąrašą. Tačiau pateikiamas įstatyme sąrašas yra nebaigtinis. Aukštoji mokykla turi teisę:

1. pasirinkti studijų ir asmenybės ugdymo, mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos, profesionaliosios meno veiklos, kultūros ir mokslo žinių sklaidos kryptis ir formas;
2. nustatyti studijų tvarką;
3. teikti aukštojo mokslo kvalifikacijas ir jas panaikinti aukštosios mokyklos nustatyta tvarka;
4. pagal šio įstatymo nustatytą tvarką nustatyti studijų kainą;
5. rengti ir tvirtinti teisės aktų nustatytus reikalavimus atitinkančias studijų programas;
6. teikti kitas švietimo ir ekspertines paslaugas;
7. leisti studijų, mokslo ir kitą literatūrą;

8. nustatyti savo struktūrą, vidaus darbo tvarką, darbuotojų skaičių, jų teises, pareigas ir darbo apmokėjimo sąlygas, pareigybių reikalavimus, konkursų pareigoms eiti organizavimo ir darbuotojų atestavimo tvarką, laikantis įstatymų ir kitų teisės aktų;
9. savo statuto nustatyta tvarka priimti ir šalinti studentus;
10. skirti stipendijas studentams iš savo ar rėmėjų lėšų;
11. nustatyti bendradarbiavimo su Lietuvos Respublikos ir užsienio fiziniiais ir juridiniais asmenimis, kitomis organizacijomis ir jų padaliniais formas;
12. turtą valdyti, naudoti, juo disponuoti šio įstatymo ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka;
13. verstis įstatymų nedraudžiama ūkine komercine veikla, kuri yra neatsiejamai susijusi su aukštosios mokyklos veiklos tikslais;
14. naudotis kitomis teisės aktų nustatytais teisėmis.

Analizuodamas Lietuvos aukštųjų mokyklų autonomiją Konstitucinis Teismas 1994 m. birželio 27 d., 2011 m. gruodžio 22 d. ir 2018 m. birželio 29 d. nutarimuose pažymėjo, kad tradiciškai aukštosios mokyklos autonomija suprantama kaip teisė savarankiškai nustatyti ir įtvirtinti įstatuose ar statute savo organizacinę ir valdymo struktūrą, studentų priėmimo tvarką, naudotis valstybės perduotu ir įsigytu turto, skirtu mokslo ir studijų reikalams, neliečiamumo garantija. Kitaip sakant aukštosioms mokykloms yra suteikiamas statusas, kuris reiškia, kad yra numatytos aukštosios mokyklos veiklos sritys, kurios yra laisvos nuo vykdomosios valdžios kontrolės. Lietuvos aukštųjų mokyklų autonomijos sritis galima sugrupuoti: akademinė autonomija; aukštųjų mokyklų organizacinė autonomija; aukštųjų mokyklų finansinė autonomija.

Akademinės autonomijos srityje įstatymas numato aukštosios mokyklos pareigą užtikrinti akademinės bendruomenės narių akademinę laisvę. Akademinė laisvė yra itin svarbi sritis, kuri užtikrina pagrindinę aukštosios mokyklos veiklą, kuri pasireiškia kaip atitinkamo individo ir pačios mokslo institucijos laisvės aspektas. Akademinės laisvės svarbumą akcentuoja ir Vilniaus Universiteto akademinės etikos kodeksas, kuris akademinę laisvę apibrėžia kaip galimybę atvirai dėstyti savo požiūrį į studijų ir mokslinių tyrimų organizavimą ir administravimą, necenzūrojamai išreikšti kritines idėjas. Atsakingas naudojimasis šia laisve reikalauja, kad dėstytojai tokią pat laisvę pripažintų ir kitiems bendruomenės nariams, palaikyti kritinio mąstymo tradiciją bei atviro svarstymo atmosferą Universitete (Vilniaus Universiteto akademinės etikos kodeksas, 2006). Akademinė autonomija iš esmės reiškia laisvę ir teisę

plėtoti, skleisti žinias studijų metu, atlikinėti tyrimus, organizuoti diskusijas. Taip pat tai apima asmenų teisę reikšti laisvai savo nuomonę, kritikuoti, skleisti idėjas nebijant negatyvių pasekmių iš valstybės pusės. Labai svarbu, kad akademinė laisvė būtų vykdoma pagal taisykles, etikos normas, laikantis sąžiningumo ir taktiškumo, o akademinės bendruomenės nariams būtų užtikrinta teisė į saviraišką, minties laisvę, galimybę savarankiškai atlikti mokslo tyrimus ir viešai publikuoti jų rezultatus, pasirinkti studijų programų turinį ir būdą. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad akademinė laisvė pasireiškia per teisę laisvai apsispręsti, ar užsiimti moksliniais tyrimais, taip pat teisę laisvai pasirinkti tyrimo metodus, formuoti mokslinę pasaulėžiūrą. Asmeniui negali būti primetamos mokslinės pažiūros, asmens negalima versti pasirinkti kuria nors mokslinių tyrimų sritį, versti atlikti arba drausti atlikti kokius nors mokslinius veiksmus ir tyrimus. Tai turi būti ir yra asmens nuožiūros, asmens laisvo apsisprendimo reikalas (Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas).

Aukštųjų mokyklų organizacinė autonomija pasireiškia per aukštosios mokyklos nepriklausomybę nuo valstybės ir jos institucijų reguliuojant ir valdant vidinius organizacinius reikalus. Organizacinė autonomija pasireiškia per valdymo struktūros sudarymą ir procedūrų pasirinkimą. Pasireiškia akademiniais tikslais ir vizija, uždavinių ir funkcijų formavimu, studijų programų nustatymu, studentų priėmimo ir atrankos tvarka, kainos už studijas nustatymo, personalo parinkimo ir kvalifikacijos tobulinimo darbuotojams, atskaitomybė su visuomene (Keciorytė, 2008). Iš kitos pusės organizacinė autonomija pasireiškia per valdymą, kai siekiama demokratinėmis priemonėmis įtraukti visus akademinės bendruomenės narius į valdymo ir sprendimų priėmimo procesus. Visi akademiniai ir administraciniai aukštosios mokyklos vienetai turi būti formuojami laisvų ir demokratiškų rinkimų pagrindu. Tačiau Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, nepaneigdamas aukštųjų mokyklų autonomijos principo, įstatymais gali nustatyti aukštųjų mokyklų organizacinės ir valdymo struktūros pagrindus (Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. nutarimas). Įstatymų nustatytas aukštosios mokyklos valdymo struktūros pagrindas yra tarsi šablonas, į kurį turi remtis aukštoji mokykla įgyvendindama organizacinę autonomiją. Toks pagrindas pasireiškia pavyzdžiui Mokslo ir studijų įstatymo 26 str., kur reglamentuojama, kad valstybinis universitetas arba kolegija privalo turėti tokius valdymo organus kaip tarybą, vienasmenį valdymo organą - rektorių. Universiteto valdymui privalomas senatas. Rinkimo tvarką, konkretaus valdymo organo

narių skaičių nustato aukštoji mokykla, pasinaudodama organizacine autonomija. Tai numato savo statute.

Aukštųjų mokyklų finansinė autonomija pasireiškia per gautų iš valstybės biudžeto lėšų paskirstymą ir lėšų panaudojimą aukštosios mokyklos viduje. Lėšų naudojimo principą ir būdus aukštoji mokykla gali nustatyti savarankiškai. Žiūrint abstrakčiau, finansinė autonomija pasireiškia per disponavimą lėšomis. Pinigai gali būti uždirbti, gauti iš partnerių, iš studijų įmokų. Iš studijos įmokų nustatant studijų kainą, pasinaudojant teise skolintis lėšas pagal reikalingumą. Iš biudžeto aukštajai mokyklai yra skiriamos lėšos pagal tam tikras kategorijas, kaip pavyzdžiui atlyginimas dėstytojams, valdymo išlaidoms, tam tikroms programoms, tyrimams, plėtrai, tikslinėms studijoms ir panašiai. Toks finansavimas yra iš anksto suplanuotas ir nustatytas. Tai patvirtina sutartis tarp ministerijos ir aukštosios mokyklos. Iš valstybės biudžeto skirta suma aukštoji mokykla gali laisvai disponuoti, naudodama jas pagal savo poreikius ir kompetenciją. Kitas kriterijus, kuris rodo aukštosios mokyklos finansinės autonomijos principą, yra kiekvienos aukštosios mokyklos teisė nustatyti studijų įmokų dydį. Tačiau nors ir yra suteikiama finansinė autonomija, aukštosios mokyklos privalo pateikti atsakaitą už panaudotas lėšas. Taip pasireiškia valstybės reguliavimas, tačiau tai nėra autonomijos paneigimas. Be valstybinio finansavimo yra numatytas finansavimas privačiomis lėšomis. Kai buvo reformuojama Europos Sąjungos aukštojo mokslo sistema, didelis finansinės autonomijos katalizatorius buvo finansinių šaltinių įvairinimas, kai buvo įteisinta galimybė aukštajai mokyklai gauti finansų iš privačių asmenų. Tokiu būdu aukštoji mokykla, turėdama daugiau laisvės įvairinti savo finansavimą, būtų mažiau priklausoma vien tik nuo valstybinių lėšų.

Svarbu, kad tam tikrais atvejais aukštųjų mokyklų autonomija gali būti ribojama. Konstitucinis Teismas 2008 m. kovo 20 d. ir 2009 m. spalio 28 d. nutarimuose pasisakė apie autonomijos ribojimą. Teismo argumentai buvo siejami su viešuoju interesu, kadangi aukštasis mokslas yra viešoji paslauga, tai aukštųjų mokyklų būtinoji priedermė yra užtikrinti viešąjį interesą. Todėl aukštuosiose mokylose turi būti sudarytos visos sąlygos, kad studijuojantiems asmenims būtų suteiktas kokybiškas, tinkamas ir visuomeninio intereso poreikius atitinkantis išsilavinimas. Jeigu aukštoji mokykla negali užtikrinti tokio išsilavinimo ir kokybiškos paslaugos suteikimo, galimas autonomijos ribojimas ir intervencija į autonomiją su tikslu užtikrinti

tinkamos paslaugos suteikimą ir viešojo intereso užtikrinimą. Teismas pasisakė, kad aukštosios mokyklos turi savo veiklą derinti su viešuoju interesu, o taip pat, kad aukštųjų mokyklų autonomijos principas turi būti derinamas visų pirma su atsakomybe ir atskaitomybe visuomenei ir valstybei. Aukštosios mokyklos turi laikytis įstatymų ir derinti savo veiksmus su viešuoju interesu. Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo praktiką pastebėtina, kad aukštųjų mokyklų autonomijos principas nėra absoliutus visais atvejais, jis gali būti ribojamas ir paneigiamas tam tikrais išskirtiniais atvejais, pavyzdžiui, kai aukštoji mokykla šiurkščiai pažeidžia įstatymus, netinkamai vykdo savo pareigas, nepaiso visuomeninį interesą ir ne pagal paskirtį naudoja lėšas, skirtas iš valstybės biudžeto. Taip pat negali būti absoliučios autonomijos. Kadangi aukštosios mokyklos nėra laisvos nuo įstatymo ir Konstitucijos, jos turi veikti paklusdamos Konstitucijai ir teisei (Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d., 2018 m. birželio 29 d., 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimai). Svarbu pabrėžti, kad aukštųjų mokyklų autonomija turi išlaikyti atsakomybės, atskaitomybės visuomenei ir sąžiningumo ribas, kadangi aukštoji mokykla yra atsakinga už savo savarankiškai organizuojamą ir vykdomą veiklą bei teikiamą aukštojo mokslo paslaugą. Taigi, svarbu akcentuoti, kad aukštoji mokykla nors ir turi autonomiją, tačiau turi laikytis nacionalinės teisės bei atitikti tarptautinius standartus.

Aukštųjų mokyklų autonomija plačiai susijusi su teikiama aukštojo mokslo viešąja paslauga, kadangi tokią paslaugą Lietuvoje teikia aukštosios mokyklos. Autonomija reiškia, kad universitetai ir kolegijos turi teisę tam tikrose srityse priimti sprendimus savarankiškai, nepriklausomai nuo valstybės valdžios ir jų institucijų. Dažniausiai tai apima sprendimus dėl studijų organizavimo, institucinės ir vidinės organizacijos, finansų valdymo ir paskirstymo, personalo atrankos organizavimo, valdymo organizavimo. Autonomija leidžia aukštosioms mokykloms savo atžvilgiu lanksčiau reaguoti ir priiminėti sprendimus nacionalinio ir pasaulinio lygio iššūkiams bei tendencijoms. Taip pat tai leidžia aukštosioms mokykloms rengti aktualius visuomenės ir valstybės poreikius atitinkančias studijų programas ir parengti valstybės ekonomikai būtinų specialistų. Todėl aukštosios mokyklos, veikdamos savarankiškai, gali sparčiau ir efektyviau prisidėti prie kokybiško valstybės teikiamos aukštojo mokslo viešosios paslaugos įgyvendinimo. Tačiau jų autonomija gali būti ribojama tam tikrais atvejais, o būtent: kai aukštosios mokyklos veikla gali būti prieštaraujanti įstatymams, visuomeniniams interesams ir valstybės tikslams. Aukštosios mokyklos turi laikytis nacionalinių ir tarptautinių standartų. Svarbu, kad Lietuvos universitetai ir kolegijos suvoktų, jog autonomija joms reiškia ir didelę

atsakomybę. Todėl savarankiškai priimti sprendimai turi būti ypač gerai apgalvoti ir pasverti, o atskaitomybė už atliktus veiksmus ir priimtus sprendimus griežtai kontroliuojama ir vertinama. Labai svarbu, kad įstatymų leidėjas autonomiją teisės aktuose apibrėžtų itin tinkamai ir tiksliai, kad neliktų dviprasmiškumo, o aukštosios mokyklos savo ruožtu priimtų sprendimus atsakingai, atsižvelgdamos į Lietuvos įstatymus ir visuomeninį interesą.

Aukštųjų mokyklų autonomija yra susijusi su aukštojo mokslo viešąją paslauga, kadangi aukštąjį mokslą Lietuvoje tiesiogiai teikia aukštosios mokyklos. Jų veiklai suteikiama autonomija, pasireiškianti per savarankiškumą teikti aukštojo mokslo paslaugą, taip pat pasireiškia per sprendimų priėmimo laisvę, finansų tvarkymo laisvę, organizacinį tvarkymą. Aukštųjų mokyklų autonomija garantuoja Konstitucija. Svarbu, kad aukštosios mokyklos savo savarankiškoje veikloje nepažeistų visuomeninį ir valstybinį interesą, o paslaugas teiktų kokybiškai ir efektyviai. Jeigu aukštoji mokykla savarankiškumu pažeidžia visuomeninį interesą ir įstatymu nustatytas taisyklės, tokiu atveju autonomija gali būti ribojama. Ribojamas pasireiškia kaip tam tikra sankcija. Tačiau demokratijos sąlygomis labai svarbu yra užtikrinti pusiausvyrą tarp aukštųjų mokyklų autonomijos ir valstybinio intereso, kad būtų nepaneigta autonomija, o aukštojo mokslo paslauga būtų teikiama kokybiškai ir efektyviai.

2.5 Atskirų aukštųjų mokyklų ir jų statutuose garantuojama aukštojo mokslo paslauga. Panašumai ir skirtumai

Konstitucija garantuoja, kad Lietuvoje aukštosioms mokykloms yra suteikiama autonomija. Todėl kiekviena aukštoji mokykla turi sukurti ir turėti savo statutą, kuris reglamentuotų aukštosios mokyklos veiklą. Statutų turinys neturi prieštarauti Lietuvos teisei, turi būti sudaromas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos teisės aktus ir aukštųjų mokyklų savitumus. Kiekvienos aukštosios mokyklos statusas yra unikalus dėl suteiktos autonomijos, todėl gali būti įžvelgiami skirtumai ir panašumai tarp aukštųjų mokyklų statutų.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. vasario 14 d. nutarime buvo įtvirtinta, kad kiekviena aukštoji mokykla turi turėti ir parengti tam tikrą koncentruotą aktą, kuriame būtų visos aukštosios mokyklos taisyklės, tikslai ir procedūros, kitaip sakant sukurti ir

suderinti savo individualų statutą, neprieštaraujanti įstatymams ir pateikti jį Aukščiausiajai Tarybai tvirtinti. Pats pirmas statutas, kuris buvo patvirtintas ir suderintas su Aukščiausiaja Taryba buvo Vilniaus Universiteto statutas. Vėliau visos aukštosios mokyklos galėjo savarankiškai parengti statusus ir pritaikyti prie savo specifikos ar tikslų, o taip pat išreikšti autonomijos ribas ir nuostatas. Pagal dabartinę tvarką, įtvirtintą Mokslo ir studijų įstatyme, kad valstybinio universiteto statutą tvirtina Seimas, Vyriausybės teikimu, atsižvelgęs į universiteto tarybos nuomonę. Kolegijos statutą tvirtina Vyriausybė, Švietimo, mokslo ir sporto ministro teikimu, atsižvelgiant į kolegijos tarybos nuomonę. Atsižvelgiant į statutų steigimo tvarką, matomas tam tikras skirtumas tarp valstybinių universitetų ir valstybinių kolegijų būtent per tai, kokie valstybės subjektai dalyvauja statuto steigime. Jeigu tai nevalstybinė aukštoji mokykla, tai valstybės subjektai nedalyvauja statuto steigime. Tačiau svarbu, kad priimtas statutas neprieštarautų visuomeniniam interesui ir galiojantiems teisės aktams. Mokslo ir studijų įstatymo 35 str. pateikiama aukštosios mokyklos statuto reikšmė, nurodant, kad tai yra steigimo dokumentas, kuriuo savo veikloje vadovaujasi aukštoji mokykla. Analizuojant statutą, pastebimas unikalumas: viena vertus, statutas yra tam tikras aktas, kuris įformina aukštosios mokyklos steigimą, o iš kitos pusės jis numato veiklos taisykles ir tikslus į ateitį. Pagal bendrus reikalavimus Mokslo ir studijų įstatymas 35 str. 2 d. pateikia bendrus reikalavimus aukštosioms mokykloms dėl statutų. Numatoma, kad statute turi būti nustatytas toks turinys:

1. mokslo ir studijų organizavimo pagrindinės nuostatos;
2. studentų ir darbuotojų teisės, pareigos ir atsakomybė;
3. studentų priėmimo ir šalinimo tvarka;
4. ginčų tarp studentų bei administracijos ir kitų darbuotojų nagrinėjimo komisijų sudarymo tvarka; mokslo ir studijų kokybės užtikrinimo tvarka.

Iš esmės numatyti reikalavimai aukštosios mokyklos statutui suteikia autonomiją spręsti, kaip bus nustatytas ir vykdomas turinys.

Aukštųjų mokyklų statutuose galima įžvelgti nemažai struktūros organizavimo, valdymo sudėties, studijų programų rūšių ir studijų kryptių, universiteto taisyklių ir procedūrų skirtumų. Pavyzdžiui, dėl studentų priėmimo tvarkos, įstojimo reikalavimų (dėl stojamųjų egzaminų, jeigu pagal taisykles jie yra numatomi). Tarp bendrų panašumų galima įžvelgti procedūrinius, kad visos aukštosios mokyklos turi savarankiškai spręsti dėl struktūros ir organizacijos, tai yra rengti

ir priimti savo statusus, nustatyti mokyklos tikslus ir veiklą. Prie panašumų priskirtina tai, kad aukštųjų mokyklų valdymo struktūros yra iš esmės panašios, nes kiekviena aukštoji mokykla turi turėti savo rektorių, tarybą, dekanus, administraciją. Taip pat visos aukštosios mokyklos privalo rengti studijų programas atsižvelgdamos į valstybėje nustatytus aukštojo mokslo bendruosius tikslus ir užtikrinti studijų kokybę.

Analizuojant darbo temą apie aukštąjį mokslą kaip viešąją paslaugą, keliamas tikslas išnagrinėti ir palyginti atskirų Lietuvos aukštųjų mokyklų statusus, siekiant išsiaiškinti, kaip skiriasi aukštųjų mokyklų tikslai, tvarka, autonomijos ribos teikiant šią paslaugą. Darbe buvo pasirinkti nagrinėti ir palyginti Vilniaus Universiteto, Mykolo Romerio, Vytauto Didžiojo ir Vilniaus Gedimino Technikos universitetų statutai.

Vilniaus Universiteto (toliau – VU), Mykolo Romerio (toliau – MRU), Vytauto Didžiojo (toliau – VDU) ir Vilniaus Gedimino Technikos (toliau – VGTU) universitetų statutų bendras ir svarbus panašumas yra tas, kad jų statutai yra patvirtinti Lietuvos Respublikos Seimo, ir tai yra jų pagrindinis teisės aktas. Tačiau šioje darbo dalyje buvo iškeltas tikslas palyginti, kaip minėti universitetai garantuoja aukštojo mokslo paslaugą savo statuteose. Kadangi universitetai yra subjektai, kurie Lietuvoje teikia aukštojo mokslo paslaugą, tai reikia palyginti atskirų universitetų numatomus tikslus jų statuteose ir kaip yra organizuojamos veikla ir studijos.

VU statute 4 str. 3 d. numatomi tokie universiteto tikslai: vykdyti aukšto tarptautinio lygio fundamentinius ir taikomuosius mokslinius ir meno tyrimus, eksperimentinės, socialinės, kultūrinės ir technologinės plėtros darbus, įtraukiant į juos ir visų pakopų studentus; įgyvendinti mokslo ir studijų vienove grįstas visų pakopų universitetines studijų programas; stiprinti mokslo, studijų, žinių ir inovacijų vaidmenį ir poveikį visuomenės raidai; sudaryti sąlygas aukštąjį išsilavinimą turintiems asmenims kelti savo kompetencijos lygį; puoselėti tradicines akademinės vertybes. Statuto 7 str. numato mokslo veiklos ir studijų organizavimą, kad universitete atliekami visų rūšių moksliniai ir meno tyrimai, vyksta eksperimentinė socialinė, kultūrinė bei technologinė plėtra ir skatinama meno kūryba, vykdomos visų pakopų ir formų universitetinės studijos pagal laipsnį suteikiančias ir laipsnio nesuteikiančias studijų programas. Įžvelgti garantiją į aukštąjį mokslą Vilniaus Universiteto statute galima 4 str. 4 ir 5 p., kur yra nustatyta universiteto misija sudaryti sąlygas studijuojantiems asmenims įgyti universalų, mokslo ir studijų vienove pagrįstą išsilavinimą ir tapti veikliais, atsakingais specialistais. Užtikrinama visų formų

studijų kokybė, siekiant, kadji atitiktų aukščiausius tarptautinius standartus ir tenkintų studijuojančiųjų, visuomenės ir valstybės poreikius. Statuto 8 str. numato garantijas į kvalifikacinius laipsnius: bakalauro studijas baigusiems asmenims suteikiamas bakalauro laipsnis, o baigusiems magistro studijas – magistro laipsnis. Taip pat yra numatoma, kad studijas pagal laipsnį suteikiančią studijų programą baigusiems asmenims Universitetas išduoda suteiktą kvalifikacinį laipsnį liudijantį diplomą. Studijas pagal laipsnio nesuteikiančią studijų programą baigusiems asmenims Universitetas išduoda pažymėjimą, patvirtinantį baigtas studijas ir įgytą kvalifikaciją. Doktorantūros arba meno aspirantūros studijas baigusiems ir disertaciją apgynusiems asmenims suteikiamas mokslo daktaro arba meno daktaro laipsnis ir išduodamas diplomai. Aukštojo mokslo paslaugos suteikimas pasireiškia taip pat per statuto 29 ir 30 str., kur numatyta teisė naudotis VU biblioteka, kurios tikslas yra formuoti ir skleisti informacijos išteklius atitinkančius akademinės bendruomenės poreikius, kurti aktyvaus mokymo ir mokymosi aplinką, lavinti naudojimosi informacija įgūdžius. VU ligoninės, kur atliekami moksliniai tyrimai, keliama sveikatos priežiūros specialistų kvalifikacija. (Vilniaus Universiteto statutas, 1990). Taigi, garantuojamas aukštasis mokslas pasireiškia per numatytus tikslus ir numatytas garantijas, kad baigusiems atitinkamas studijas įgyti kvalifikacinį laipsnį ir gauti apie tai liudijantį dokumentą. Taip pat statutas numato aukštojo mokslo paslaugą naudotis VU biblioteka. Numato VU ligoninės, kurios atlieka mokslinius tyrimus ir kelia kvalifikaciją, kas irgi yra aukštojo mokslo dalis.

MRU tikslai, numatyti II statuto skirsnyje 11 p., yra tokie: vykdyti studijas; darniai plėtoti įvairių sričių mokslinį pažinimą, vykdyti aukštojo lygio mokslinius tyrimus, rengti mokslininkus, bendradarbiauti su užsienio partneriais; skatinti šalies raidą; ugdyti pažinimui, mokslui, menui ir kultūrai visuomenę. Statuto VII skirsnyje aukštasis mokslas vykdomas per mokslinės veiklos organizavimo grandis, tokias kaip fakultetai, katedros, laboratorijos, institutai ir jų centrai. Universitete dėstoma lietuvių kalba, kitomis kalbomis dėstoma, kai yra sąlygo, numatytos 84 p. Taip pat universitetas, baigusiems studijas suteikia mokslo laipsnius. VIII skirsnis aprašo studijas, kurios universitete vykdomos pagal laipsnį suteikiančias studijų programas ir laipsnio nesuteikiančias studijų programas. Asmeniui, baigusiam bet kurios pakopos studijų programą, Universitetas išduoda tai patvirtinantį nustatytos formos diplomą (Mykolo Romerio universiteto statutas, 2012).

VDU statuto I skirsnyje 1 p. yra tiesiogiai išreikšta, kad universitetas grindžiamas studijomis ir yra teikiamas aukštasis universitetinis išsilavinimas, užtikrinamos sąlygos asmenims mokytis visą gyvenimą. Toks reglamentavimas statute aiškiai ir nedviprasmiškai garantuoja aukštąjį mokslą visiems norintiems asmenims. Statuto 7 p. numato tikslus: ugdat asmenybę; brandinant visuomenę; plėtojant studijas, mokslą ir meną. Dėstoma lietuvių kalba, kitomis kalbomis yra dėstoma tik tai IV skirsnio 14.1 – 14.6 p. atvejais. V skirsnis skirtas studijoms. Statuto 130 p. yra numatoma, kad universiteto studijų sistemą sudaro pakopinės studijos, skirtos kvalifikaciniam laipsniui arba mokslo, meno daktaro laipsniui įgyti, ir profesinės studijos, skirtos kvalifikacijai įgyti ir pasirengti savarankiškai praktinei veiklai. Taip pat yra numatomos studijos pagal pakopas, kaip pirmosios, antrosios, trečiosios pakopos. 134 ir 135 p. numato, kad baigusiems studijas yra suteikiamas kvalifikacinis laipsnis ir įteikiamas atitinkamas diplomai (Vytauto Didžiojo universiteto statutas, 2018).

VGTU statuto II skirsnis numato, kad universiteto misija yra mokyti ir ugdyti pilietiškai atsakingą, kūrybingą, verslią, konkurencingą, mokslui ir naujosioms technologijoms bei kultūros vertybėms imlią asmenybę. 11 str. numato tikslus: vykdyti studijas, teikiančias asmeniui šiuolaikinį aukštąjį universitetinį išsilavinimą, aukštojo mokslo kvalifikaciją; darniai plėtoti įvairių sričių mokslinį pažinimą; bendradarbiauti su visuomenės ir ūkio partneriais; ugdyti švietimui, mokslui, menui ir kultūrai imlią visuomenę, gebančią veiksmingai naudoti mokslu (Vilniaus Gedimino Technikos Universiteto statutas, 2012). Taigi VGTU aukštojo mokslo garantija taip pat pasireiškia per universiteto tikslus, kur kaip ir VDU statute tiesiogiai yra nurodyta, kad teikiamas aukštasis mokslas. Toks tiesioginis ir nedviprasmiškas tikslas suvokiamas kaip garantija gauti aukštojo mokslo paslaugą.

Atsižvelgiant į universitetų tikslus, studijų aprašymus ir organizavimo tvarką pažymėtina, kad aukštojo mokslo paslaugos suteikimo garantija pasireiškia per studijų aprašymą, tai yra, kaip vykdomos ir koku būdu vykdomos ir organizuojamos studijos. Studijų kalba paprastai yra valstybinė lietuvių kalba, tačiau kai kurios studijos gali būti vykdomos atitinkamomis užsienio kalbomis, kurių numato universiteto taisyklės. VU statute nebuvo pasisakyta apie dėstomąją kalbą, tačiau pagal įstatymą yra dėstoma valstybine lietuvių kalba, o tam tikrais atvejais gali ir turi būti numatyta galimybė studijuoti ir užsienio kalbomis. VU statute paminėti VU biblioteka ir VU ligoninė, kurios irgi užtikrina aukštojo mokslo paslaugos suteikimą besimokantiems.

Panašumai: aukštasis mokslas yra garantuojamas per universitetų tikslus, kuriuose bendrasis - vykdyti ir teikti studijas asmenims pagal moksliniais tyrimais grindžiamą metodiką ir pagal valstybės akredituojamą aukštojo mokslo programą. Vienuose statutuose netiesiogiai yra numatoma garantija į aukštąjį mokslą, kuri pasireiškia per sąlygų sudarymo studijuojantiems arba studijų kokybės užtikrinimą. Kituose aukštojo mokslo garantija pasireiškia tiesiogiai, kaip pavyzdžiui VDU ir VGTU universitetų statutuose, kur pažodžiui yra garantuojamas aukštasis mokslas „universitetas grindžiamas studijomis ir yra teikiamas aukštasis universitetinis išsilavinimas“, „vykdyti studijas, teikiančias asmeniui šiuolaikinį aukštąjį universitetinį išsilavinimą, aukštojo mokslo kvalifikaciją“. Aukštojo mokslo garantijos skirtumas pastebėtas aprašymo turinyje. Tai pasireiškia per aprašymo apimtį, suvokimą. Vienuose statutuose tiesiogiai parašyta apie garantuojamą aukštąjį mokslą, kituose - netiesiogiai. Skirtumas pastebėtas ir garantuojamo aukštojo mokslo studijų programų spektre. Pavyzdžiui, VU teikia įvairių kryptių studijų programas: socialinės, humanitarinės ir technologinės, o pavyzdžiui, MRU daugiausia garantuoja socialinių mokslų paslaugų teikimą, VGTU daugiausiai garantuoja technologinių mokslų paslaugos teikimą. Pažymėtina, kad bendra aukštojo mokslo paslaugos garantija visuose statutuose pastebėtina per studijų baigimą, tai yra, kad kiekvienas universitetas numato garantiją baigusiems aukštąjį mokslą įgyti atitinkamą kvalifikacinį laipsnį ir gauti tai liudijantį diplomą.

3. Aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos reguliavimas ir aukštojo mokslo keliamos problemos

Aukštąjį mokslą Lietuvoje tiesiogiai teikia aukštosios mokyklos. Tokiu atveju aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos reguliavimas yra nukreiptas į aukštąsias mokyklas. Būtent aukštųjų mokyklų veikla parodo aukštojo mokslo sistemos rezultatus, kokybę, trūkumus. Siekiant užtikrinti efektyvų ir kokybišką aukštojo mokslo paslaugos teikimą, subjektas teikiantys tokią paslaugą nuolat turi būti reguliuojamas. Aukštojo mokslo reguliavimas vykdomas naudojant teisės aktus, kurie apibrėžia aukštojo mokslo struktūrą, tikslus, aukštojo mokslo paslaugos teikimo principus, nustato subjektus, kurie gali teikti aukštojo mokslo paslaugą, subjektų teises ir pareigas, nustato reikalavimus aukštojo mokslo kokybei užtikrinti, nustato finansavimą. Nors ir aukštosioms mokykloms yra suteikiama autonomija, tačiau kaip ir buvo minėta, autonomija nėra absoliuti ir įstatymu yra nustatomos jos ribos, o taip pat vykdoma kontrolė ir reguliavimas. Europos Sąjungo lygmenyje aukštąjį mokslą reguliuoja Europos Sąjungos Taryba, Komisija, Europos aukštųjų mokyklų asociacijos ir panašiai. Valstybėse narėse nacionaliniu lygmeniu aukštųjų mokyklų veiklą reguliuoja atitinkamos aukštojo mokslo arba švietimo institucijos, tam tikros tarybos, ar kiti įgaliotieji subjektai. Lietuvoje aukštojo mokslo reguliavimą atlieka tik tam tikrieji subjektai: Vyriausybė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Studijų kokybės vertinimo centras. Tam tikrais atvejais numatytas ir saviregulavimas (vidinis reguliavimas) kuomet pati aukštoji mokykla tampa reguliavimo subjektu. Aukštojo mokslo reguliavimas reikalingas tam, kad būtų užtikrinta mokslo sistemos plėtra, jos modernizavimas, koregavimas siekiant gerinti studijų kokybę. Tačiau pati reguliavimo sistema taip pat turi nuolat tobulėti, kad būtų galima užtikrinti aukštojo mokslo atitikimą dinamiškai besikeičiančiam pasauliui, tendencijoms ir valstybės poreikiams. Reguliavimas padeda užtikrinti, kad aukštosios mokyklos taip pat laikytųsi įstatymo. Visais atvejais reguliavimo tikslas yra užtikrinti, kad aukštasis mokslas būtų teikiamas kokybiškai, tobulinamas, būtų prieinamas visiems ir atitiktų tarptautinius, Europos Sąjungos, Lietuvos ekonomikos ir kultūros poreikius.

Mokslo ir studijų įstatymo 14 str. nustato, kad Lietuvoje aukštojo mokslo politiką formuoja Seimas, Vyriausybė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Seimas yra pagrindinė aukštojo mokslo politikos institucija, kadangi Seimas formuoja ir leidžia įstatymus, skiria finansavimą, steigia valstybinės aukštąsias mokyklas. Vyriausybė dalyvauja aukštojo mokslo

politikoje per įstatymų, nuostatų ir reglamentų įgyvendinimo užtikrinimą, o taip pat kontroliavimą ir koordinavimą. Švietimo, mokslo ir sporto ministerija yra aukštojo mokslo politikos įgyvendintoja, kadangi ji vykdo priežiūrą, reguliuoja, atlieka akreditavimo tvarkos aprašą, inicijuoja bendrą studijų veiklos išorinį vertinimą, teikia rekomendacijas ir pasiūlymus dėl aukštojo mokslo politikos. Mokslo ir studijų įstatymo 15, 16, 17, 19, 21, 22 ir 23 str. nustato subjektus, kurie dalyvauja ir įgyvendina Lietuvos aukštojo mokslo plėtojimą ir reguliavimą. Tarp jų Lietuvos mokslo taryba, Lietuvos mokslų akademija, Akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius, Valstybinis studijų fondas, Vyriausybės strateginės analizės centras, Studijų kokybės vertinimo centras ir Integruoti mokslo, studijų ir verslo centrai.

Lietuvos mokslo taryba tai biudžetinė įstaiga, ekspertinę ir patariamąją funkciją aukštojo moksle vykdanti institucija. Ji teikia aukštojo mokslo įgyvendinimo programų siūlymus, išvadas ir rekomendacijas. Lietuvos mokslų akademija yra biudžetinė įstaiga, kurią steigia Seimas. Ši institucija vienija Lietuvos ir užsienio žymiausius mokslininkus ir atlieka ekspertines funkcijas, svarstant aukštojo mokslo strateginius klausimus ir planus.

Akademinės etikos ir procedūrų kontrolierius yra valstybės pareigūnas, kuris nagrinėjas skundus dėl akademinų ginčų, taip pat pagal savo iniciatyvą gali iškelti ginčą. Kontrolierių skiria Seimas Lietuvos mokslo tarybos teikimu. Valstybės studijų fondas yra biudžetinė įstaiga, kurios nuostatus tvirtina Vyriausybė. Šis fondas administruoja valstybės paskolas, skirtas aukštajam mokslui. Vyriausybės strateginės analizės centras vykdo studijų sistemos stebėseną, rengia studijų būklės analizę ir teikia išvadas dėl aukštojo mokslo sistemos tobulinimo, rengia analitinę informaciją apie aukštojo mokslo specialistų rengimą ir kvalifikacinį poreikį bei vertina studijų sistemos tendencijas, rengdamas strategines aukštojo mokslo įžvalgas.

Studijų kokybės vertinimo centras yra biudžetinė įstaiga, kurią steigia švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Ši institucija atlieka išorinį aukštųjų mokyklų vertinimą ir akreditavimą, koordinuoja ir skatina aukštųjų mokyklų veiklos kokybę. Kiekvienais metais ši institucija viešai skelbia studijų kokybės vertinimo rezultatus.

Integruoti mokslo, studijų ir verslo centrai yra mokslinių tyrimų institutai, tam tikros įmonės, kurios prisideda prie aukštos kvalifikacijos specialistų rengimo, naujų žinių apie

modernios visuomenės plėtros tendencijas bei technologijų inovacijas skleidimo. Tokias programas tvirtina Vyriausybė.

Taigi trumpai buvo aprašytos institucijos ir jų veiklos, kurios prisideda, reguliuoja ir įgyvendina aukštojo mokslo politiką Lietuvoje. Aukštojo mokslo reguliavimas yra nukreiptas į aukštąsias mokyklas, kadangi aukštosios mokyklos yra pagrindiniai subjektai, kurie tiesiogiai teikia aukštojo mokslo paslaugą. Būtent pagal aukštųjų mokyklų teikiamos aukštojo mokslo paslaugos lygį galima vertinti, ar efektyviai ir tinkamai teikiama viešoji aukštojo mokslo paslauga Lietuvoje.

Kiekviena valstybinė veikla turi turėti tikslus, paaškinančius ir pateisinančius jos egzistavimą. Aukštojo mokslo reguliavimo atveju, tikslai galėtų būti tokie:

1. užtikrinti aukštųjų mokyklų veiklos kokybę ir efektyvumą;
2. užtikrinti, kad aukštosios mokyklos atitiktų valstybėje keliamus reikalavimus;
3. užtikrinti, kad aukštosios mokyklos atitiktų ir laikytųsi teisės aktų reikalavimų;
4. užtikrinti kokybišką aukštojo mokslo paslaugą Lietuvoje;
5. užtikrinti tinkamą aukštojo mokslo sistemos efektyvumą ir skaidrumą.

Reguliavimas pasireiškia per vidinę aukštosios mokyklos savikontrolę ir savianalizę. Taip pat pasireiškia ir išorinių aukštųjų mokyklų bei visos aukštojo mokslo politikos bei aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos vertinimą valstybės lygmeniu. Tai realizuojama per aukštųjų mokyklų atestavimo ir akreditavimo taisykles. Aukštųjų mokyklų veiklos rodikliai rodo bendrą aukštojo mokslo kokybę, kuri vertinama kaip viešosios paslaugos, kurią valstybėje teikia aukštosios mokyklos, kokybė. Jos lygį atspindi aukštųjų mokyklų veiklos rezultatai, kurie praktiškai parodo visos aukštojo mokslo politikos ir sistemos veiksmingumą ir tinkamumą. Kvalifikacinę ir išorinę kontrolę pagal kompetenciją vykdo atitinkamos vertinimo institucijos (kurios buvo paminėtos aukščiau). Svarbu, kad akreditavimo išvados aukštosioms mokykloms yra reikšmingos ir iš finansavimo bei valstybės paramos pusės, o taip pat kaip jomis remiantis gali būti taikoma griežčiausia priemonė - aukštosios mokyklos licencijos panaikinimas.

Aukštojo mokslo reguliavimas apima teises, administracines, ekonomines priemones, kuriomis siekiama užtikrinti kokybišką ir efektyvų aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos teikimą bei aukštojo mokslo plėtrą. Reguliavimas apima aukštojo mokslo kokybės užtikrinimo,

akreditavimo ir licencijavimo, finansavimo, steigimo ir akademinų laisvinių suteikimo, autonomijos, mokslininkų ir dėstytojų veiklos sritis. Toks reguliavimas gali būti vykdomas valstybiniu, tarptautiniu arba privačiu lygmeniu. Reguliavimas gali pasireikšti per akreditaciją, finansavimą, teisės aktus, tyrimus ir vertinimus. Akreditavimo proceso metu tiriama ir nustatoma, ar aukštosios mokyklos veikla atitinka valstybės ir tarptautiniu lygiu keliamus reikalavimus. Finansavimo priemonė numato valstybės teikiamą finansavimą ar lėšas per įvairias subsidijas, kurių gali prašyti arba reikalauti aukštoji mokykla. Per teisės aktus yra nustatomi reikalavimai, tvarka ir tam tikros procedūros, kurių pagrindu veikia bei yra reguliuojama aukštoji mokykla. Įtaka jos veiklai per tyrimus ir vertinimus pasireiškia tuo, kad atitinkamos institucijos, pavyzdžiui, Studijų kokybės vertinimo centras, gali atlikti tyrimus ir įvertinti aukštosios mokyklos veiklą.

Aukštojo mokslo ir aukštųjų mokyklų reguliavimas užtikrina, kad Lietuvos aukštojo mokslo institucijos teiktų aukštos kokybės paslaugas. Kokybė suprantama kaip tinkamumas, kitaip sakant, atitikimą tam tikriems standartams. Aukštojo mokslo prasme kokybė turi būti suprantama kaip aukštųjų mokyklų veikla, kuriai yra keliami tikslai ir būtų siekiama rezultatų, kurie atitiktų visuomeninį interesą, vertybes, tendencijas ir valstybės aukštajam mokslui keliamus tikslus. Kokybės užtikrinimas yra itin svarbus aukštajam mokslui, kadangi per kokybės užtikrinimą yra reguliuojama ir įtvirtinama, kad aukštosios mokyklos teiktų aukštos kokybės studijas visuomenei. Todėl analizuoti aukštojo kokybės vertinimą yra svarbu viešosios paslaugos reguliavimo prasme, kadangi reguliavimas užtikrina kokybiškas ir reikalingas studijų programas, atitinkančias visuomenės poreikius ir interesus. Atsižvelgiant į tai, kokybės užtikrinimas vykdomas per akreditacijos procesą - vidinės kokybės vertinimą, išorinės kokybės vertinimą, tarptautinius pripažinimus, mokymo kokybės stebėseną ir per darbdavių bei aukštųjų mokyklų absolventų grįžtamąjį ryšį.

Vidinės kokybės vertinimas pasireiškia per aukštosios mokyklos vidinio personalo patikrinimą. Ypatumas, kad pats personalas rengia vertinimo strategijas ir patikros būdus. Aukštoji mokykla prisiima atsakomybę už vykdomą veiklą ir priimamus sprendimus, todėl aukštoji mokykla yra suinteresuota teikti kokybišką mokslą ir atlieka savo veiklos savianalizę, kurioje analizuojami privalumai ir trūkumai bei nustatomos šių trūkumų šalinimo strategijos. Vidinio patikrinimo rezultatai turėtų būti skelbiami viešai, taip aukštoji mokykla užtikrina savo

pareigą informuoti visuomenę ir įgyvendina atskaitomybę valstybei ir visuomenei. Vidinio vertinimo tikslai yra užtikrinti studijų kokybę, tinkamą teikiamų paslaugų kokybę, užtikrinti greitas ir veiksmingas priemonės trūkumams šalinti, analizuoti ir teikti viešą atsiskaitomybę už tikslų įgyvendinimą ir iš valstybės biudžeto gautų lėšų panaudojimą. Svarbu, kad vidinis vertinimas pasireiškia ne tik per vidinę patikrą, tačiau ir per visų studijų dalyvių - dėstytojų, studentų, absolventų, administracijos – dalyvavimą bei grįžtamąjį ryšį. Grįžtamojo ryšio pagrindu yra vertinama bendra aukštosios mokyklos studijų organizavimo ir teikimo kokybė (pavyzdžiui VU kiekvieno semestro gale per informacinę sistemą studentams yra pateikiama apklausa dėl studijų kokybės, dėstytojų dėstyimo kokybės ir panašiai).

Išorinis vertinimas reikalingas užtikrinti aukštosios mokyklos vidinę kokybę, teikiamo aukštojo mokslo kokybę. Kai yra vykdomas išorinis vertinimas, dalyvauja ekspertai ir ekspertinės įstaigos, tačiau svarbus momentas, kad nebūtų intereso konfliktų ir vertinimas būtų vykdomas nešališkai. Išorinis vertinimas turi būti vykdomas pagal iš anksto sukurtą planą, kurį įsakymu patvirtina Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministras (toliau – ŠMS ministras). Aktualiausias įsakymas yra ŠMS ministro išleistas 2020 m. kovo 5 d. įsakymas dėl aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo plano patvirtinimo kur nuo 2021 m. kovo 10 d. iki 2023 m. rugsėjo 10 d. sudėliotas visų aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo planas (pavyzdžiui VU išorinis vertinimas pagal planą įvyko 2022 m. kovo 10 d.). Išorinio vertinimo taisyklės reglamentuojamos ŠMS ministro 2019 m. gruodžio 19 d. įsakyme dėl aukštųjų mokyklų ir užsienio valstybių aukštųjų mokyklų filialų išorinio vertinimo ir akreditavimo tvarkos aprašo, vertinamųjų sričių ir rodiklių patvirtinimo. Vertinimas vykdomas atsižvelgiant į studijų programas, mokslinių tyrimų lygius, aukštosios mokyklos veiklą. Pagal minėto įsakymo 9 p. išorinis vertinimas vykdomas šiais etapais:

1. aukštosios mokyklos parengtos savianalizės suvestinės pateikimas Centru;
2. ekspertų grupės sudarymas ir savianalizės suvestinės nagrinėjimas;
3. ekspertų grupės vizitas į aukštąjį mokyklą;
4. išorinio vertinimo išvadų parengimas ir viešas paskelbimas.

Pagal 13 p. vertinimas vykdomas pagal vertinamąsias sritis: valdymas; kokybės užtikrinimas; studijų ir mokslo (meno) veikla; poveikis regionų ir visos šalies raidai. Atlikus vertinimą, surašomos išvados, kuriuose aprašomi teigiami ir neigiami veiklos aspektai, teikiamos

rekomendacijose ir siūlymai dėl trūkumų šalinimo. Svarbu, kad aukštosios mokyklos vertinimo išvados skelbiamos viešai. Išorinio vertinimo rezultatai turi reikšmės aukštosios mokyklos akreditavimui. Mokyklos akreditavimas vyksta, kai atitinkamos institucijos (pavyzdžiui Studijų kokybės vertinimo centras) vertina, ar atitinkama aukštoji mokykla atitinka valstybės ir įstatymų keliamus standartus, ar atliepia aukštojo mokslo programos tikslus. Gali būti trys akreditavimo scenarijai: studijų programa pilnai akredituota; studijų programa iš dalies akredituota; studijų programa visiškai neakredituota ir neatitinka reikalavimų. Pagal minėto įsakymo 22 p., jeigu išorinio vertinimo metu aukštosios mokyklos veikla įvertinama teigiamai, tada ji yra akredituojama 7 metams. Jeigu vertinimo rezultatai bus neigiami, tada akreditacija vykdoma po 3 metų. Jeigu pakartotinio vertinimo metu bus įvertinama neigiamai vėl, tada aukštoji mokykla bus pripažįstama kaip neakredituota ir todėl ji praras galimybę faktiškai veikti ir teikti aukštojo mokslo paslaugą, o į tokią neakredituotą studijų programą studentų priėmimas bus uždraustas. Akreditavimas vyksta pagal konkrečios pakopos arba profesinės srities rodiklius. Akreditavimo sprendimas priimamas remiantis išorinio studijų vertinimo išvadomis ir toks akreditavimas vyksta kartą per 7 metus. Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas didina pasitikėjimą juo, todėl aukštojo mokslo institucijos turi turėti griežtą vidaus vertinimo kokybės užtikrinimo sistemą, o taip pat turi būti vykdomas kokybės užtikrinimo institucijų ir agentūrų išorinis patikrinimas.

Tarptautinis šalies aukštojo mokslo pripažinimas pasireiškia per aukštosios mokyklos laipsnių ir kvalifikacijos pripažinimą kitose valstybėse. Pripažinimas kitose valstybėse savaime rodo didesnę mokslo kokybę atitinkamoje aukštojoje mokykloje. Analizuojant darbdavių ir absolventų grįžtamąjį ryšį, stebima, kaip absolventai po studijų baigimo yra pasirengę darbui, kaip jiems sekasi integruotis į darbo rinką, kaip gerai jie yra paruošti savo specialybei ir karjerai. Darbdaviai apklausomi, kokie plusų ir minusų jie pastebi absolventų parengime. Tai gali apimti ir analizę, pagal kurią nustatoma, kokia dalis absolventų dirba pagal specialybę, pagal jų gaunamą darbo užmokestį, užimamas pareigas, galimybę kilti karjeros laiptais ir panašiai.

Įgaliotos valstybinės institucijos gali vykdyti aukštųjų mokyklų reguliavimą per jų finansavimą, kadangi jo dydis taip pat priklauso nuo aukštosios mokyklos valstybinio vertinimo, o būtent, kaip aukštoji mokykla vykdo savo pareigas, kaip savivaldos institucijos įgyvendina aukštosios mokyklos autonomiją, kaip derina autonomiją su visuomeniniais ir valstybiniais interesais. Taigi, Vyriausybė ar kitos jos įgaliotos institucijos gali paskirti finansavimą aukštajai

mokyklai, priklausomai nuo tam tikrų įvertinimo kriterijų, tokių kaip teikiamų studijų kokybė, studentų ir dėstytojų pasiekimai ir panašiai. Finansinis reguliavimas yra itin svarbus aspektas, nes jis užtikrina aukštojo mokslo institucijoms pakankamą finansinių išteklių šaltinį, kad institucijos galėtų tinkamai įgyvendinti ir teikti aukštojo mokslo paslaugą visuomenei. Be to, aukštojo mokslo finansinis reguliavimas apima ir kontrolę, kad aukštosios mokslo institucijos tinkamai naudotų finansus ir laikytųsi valdymo standartų, kad finansai būtų naudojami tinkamai, atsižvelgiant į tikslus, būtų nukreipti į aukštojo mokslo tobulinimą ir į kokybišką aukštojo mokslo paslaugos teikimą. Iš vienos pusės, kaip ir buvo nustatyta, aukštosios mokyklos turi finansinę autonomiją, tačiau, kaip išaiškino Konstitucinis Teismas, jeigu aukštoji mokykla gauna lėšas iš valstybės biudžeto, tai ji privalo atsiskaityti už tinkamą gautų lėšų panaudojimą, o įstatymų leidėjas turi diskreciją įstatymu nustatyti lėšų panaudojimo kontrolės būdus ir priemones (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 18 d. nutarimas). Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo nutarimą aukštosios mokyklos turi atskaitomybės pareigą, tai yra, atsiskaityti su visuomene ir valstybe, kaip buvo panaudotos lėšos iš valstybės biudžeto, iš šitos pusės pasireiškia aukštųjų mokyklų reguliavimas. Tačiau atskaitomybė jokių būdu nepaneigia autonomijos. Aukštoji mokykla yra atsakinga už panaudotas lėšas. Atskaitomybė už finansus pasireiškia per vidaus auditą.

Aukštosios mokyklos atskaitomybė už vykdomą veiklą, finansų panaudojimą, rezultatus yra itin svarbi reguliavimo užtikrinimo priemonė. Atskaitomybės būdu yra pateikiama informacija ir veiklos rezultatai. VU statutas numato 11 str. veiklos viešumo ir socialinės atskaitomybės pareigą. 11 str. 3 d. numato, kad iki kovo 31 d. Universitetas viešai skelbia ir teikia Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai, Juridinių asmenų registruir ir steigėjui metines veiklos ataskaitas, taip pat viešai skelbia metines pajamų ir išlaidų sąmatas ir jų įvykdymo ataskaitas. Taip pat priimami tarybos ir senato sprendimai viešai skelbiami Universiteto interneto svetainėje. Tokia ataskaita, informacija ir tokie rodikliai padeda užtikrinti valstybės interesą aukštojo mokslo politikos vykdyme, padeda įvertinti aukštojo mokslo paslaugos teikimo kokybę. Taip pat tai yra svarbi visuomenės informavimo priemonė, kuri užtikrina viešumą ir skaidrumą stiprinant visuomenės pasitikėjimą. Atskaitomybė yra labai svarbi reguliavimo priemonė, nes aukštųjų mokyklų veikla yra vienas iš pagrindinių rodiklių, rodančių aukštojo mokslo sistemos veiksmingumą, aukštojo mokslo teikiamos paslaugos kokybę bei trukumus. Atskaitomybė yra pusiausvyra tarp aukštųjų mokyklų autonomijos ir valstybės

kontroliavimo. Kadangi aukštosioms mokykloms suteikiamas pasitikėjimas, tikint jų sąžininga atskaitomybe, tai išsaugo mokyklų autonomiją ir tuo pat metu atlieka reguliavimą. Atskaitomybė neturi būti suvokiama kaip absoliuti ir griežta kontrolė, ji turi būti vertinama ir suvokiama kaip mainai už suteiktą aukštosioms mokykloms veiksmų laisvę. Tačiau gauta atskaitomybė padeda valstybei užtikrinti aukštojo mokslo reguliavimą, vienok, primygtinai nesikišant į aukštosios mokyklos reikalus ir gerbiant autonomiją.

Reguliavimas gali pasireikšti per poveikį aukštosios mokyklos struktūrai, kai atitinkamos priežiūros institucijos gali teikti siūlymus dėl aukštosios mokyklos struktūros. Tačiau šiame kontekste aukštoji mokykla turi autonomiją spręsti. Kita sritis - studentų reguliavimas, kai oficialiai gali būti nustatomas tam tikras reikalavimas stojantiejiems dėl atitinkamų brandos egzamino vidurkio, kad galėtų įstoti į atitinkamą specialybę. Tačiau studentų priėmimo taisyklės aukštoji mokykla gali nustatyti pati, toje srityje galioja akademinė autonomija. Reguliavimas taip pat pasireiškia per politinį reguliavimą, kai valstybinės institucijos sudaro metinius planus atitinkamoje srityje ir gali nustatyti aukštojo mokslo tikslus, tarkime, šiais metais ar per tam tikrą laiką reikia skatinti mokslinius tyrimus, tam tikras studijų programas, užtikrinti kokybę atitinkamoje srityje ir panašiai. Aukštosios mokyklos turi į visa tai atsižvelgti.

Analizuojant aukštojo mokslo ir aukštųjų mokyklų reguliavimą galima išvelgti, jog toks valstybės „kišimasis“ gali paneigti aukštųjų mokyklų autonomiją, teikiančią galimybę pačioms reguliuoti aukštojo mokslo paslaugą ir kokybę. Tačiau Konstitucinis Teismas 2008 m. vasario 20 d., 2011 m. gruodžio 22 d. ir 2018 m. birželio 19 d. nutarimuose konstatavo, kad autonomijos suteikimas aukštosioms mokykloms neatleidžia valstybės nuo konstitucinės priedermės užtikrinti aukštojo mokslo sistemos veiksmingumą, todėl aukštųjų mokyklų autonomija nereiškia, kad jų veikla negali būti valstybės reguliuojama. Priešingai, dėl to, kad aukštojo mokslo paslauga yra *inter alia* yra susijusi su konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimu, taip pat su valstybės biudžeto naudojimu, ši veikla turi būti reguliuojama ir prižiūrima. Taigi, valstybės reguliavimas aukštojo mokslo srityje reikalingas, kadangi aukštasis mokslas itin glaudžiai susijęs su konstitucinėmis vertybėmis, kurias įsipareigoja saugoti valstybė. Tų vertybių paneigimas būtų šiurkštus pažeidimas. Todėl valstybinis aukštojo mokslo reguliavimas jokių būdu nėra aukštųjų mokyklų autonomijos neigimas.

Aukštojo mokslo reguliavimas yra nukreiptas į aukštąsias mokyklas, kadangi jos tiesiogiai teikia aukštojo mokslo viešąją paslaugą. Būtent aukštųjų mokyklų veiklos rezultatai parodo aukštojo mokslo sistemos privalūmus ir trūkumus. Reguliavimas yra itin svarbi priemonė valstybėje, kadangi tai padeda tobulinti mokslo sistemą, užtikrinti aukštojo mokslo viešosios paslaugos kokybę, užtikrinti atitiktį nustatytoms taisyklėms, reikalavimams ir standartams. Valstybės reguliavimas ir aukštųjų mokyklų teikiamos viešos veiklos ataskaitos kelia didesnę visuomenės pasitikėjimą aukštuoju mokslu Lietuvoje. Galima teigti, kad aukštojo mokslo reguliavimo tikslas yra užtikrinti, kad aukštojo mokslo institucijos būtų atsakingos už teikiamą aukštojo mokslo paslaugą kuri atitiktų visuomeninius poreikius. Pats valstybinių institucijų reguliavimas yra svarbus, tačiau nustatytos valstybės reguliavimo priemonės turi užtikrinti ir išlaikyti pusiausvyrą tarp aukštųjų mokyklų autonomijos ir visuomeninio intereso. Reguliavimo gerinimo būdas būtų aukštosios mokyklos atskaitomybė su valstybė ir visuomenė.

Žinoma, idealios sistemos negali būti ir nėra. Kiekviena sistema, nors ir gerai reguliuojama, tačiau gali susidurti su tam tikromis problemomis. Aukštojo mokslo sistema nėra išimtis. Lietuvos aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos sistema bei jos teikimas taip pat turi problemų. Tarp jų galima įžvelgti finansų, autonomijos ribų nustatymo, aukštojo mokslo prieinamumo ir norinčiųjų studijuoti atrankos sistemos problemų.

Finansavimo problema pasireiškia per nepakankamai gaunamų lėšų kiekį aukštosioms mokykloms ir nevienodą jų finansavimą. Konstitucinis Teismas, pasisakydamas dėl aukštojo mokslo finansavimo problemos pareiškė, kad tai yra viena iš didžiausių kliūčių užtikrinant tinkamos kokybės aukštojo mokslo paslaugą. Finansavimo aspektas laikomas vienu iš svarbiausių ir problematiškiausių aukštojo mokslo sistemoje. Nėra nei vieno taikytino aukštojo mokslo finansavimo modelio, kuris užtikrintų pakankamą studijų finansavimo šaltinį, užtikrintų absoliutų studijų prieinamumą, kokybę. Lietuvoje per visą nepriklausomybės laikotarpį buvo vykdomos reformos, kurios iš vienos pusės gerino padėtį, iš kitos blogino. Tačiau atitinkančio ir tinkamo finansavimo modelio paieška tebevykdoma. Aukštojo mokslo prieinamumo problema yra taip pat susijusi su finansavimu. Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad nemokamas aukštasis mokslas yra laiduojamas gerai besimokantiems asmenims, iš vienos pusės garantuoja teisę į aukštąjį mokslą, o iš kitos pusės riboja kitų subjektų teisę į aukštąjį mokslą. Apie šią nuostatą daug buvo diskusijų ir ne kartą apie tai pasisakė Konstitucinis Teismas. Tačiau tokia nuostata

gali sukelti dviprasmiškumą, kadangi ne visi norintys studijuoti asmenys atitinka gerai besimokančio subjekto požymius, dėl to gali prarasti teisę į nemokamą aukštąjį mokslą. Nors ši norma neatmeta ir nepaneigia visų norinčių asmenų teisės į aukštąjį mokslą, tačiau neatitinkančių gerai besimokančių požymių aukštasis mokslas bus mokamas. Praktiškai finansiškai nepajėgus mokėti už aukštąjį mokslą praranda galimybę jį įgyti. Todėl šiuo atžvilgiu šia norma garantuoja teisę ir preinamumą į aukštąjį mokslą, bet ir iš kitos pusės galima įžvelgti dviprasmiškumą. Tam tikrų asmenų teisėtų lūkesčių nusivylimas kelia įtampą visuomenėje. Kai kuriose valstybėse, kaip pavyzdžiui Austrija, Norvegija, Danija, Švedija, Suomija vadovaujasi nemokamo aukštojo mokslo modeliu. Svarbiausias privalumas šiuo aukštojo mokslo finansavimo modelio būtų visų socialinių sluoksnių asmenims prienamumas prie aukštojo mokslo. Tačiau iš kitos pusės gali būti įžvelgiamos neigiamos pasekmės, kaip didelės išlaidos valstybės biudžetui.

Kita vertus, reikalingas griežtesnis valstybės reguliavimas dėl į studijų priimamų studentų skaičiaus, studijų kainų nustatymo. Tokio griežtesnio reguliavimo nebuvimas suteikia autonomiją spręsti dėl studijų organizavimo ir finansavimo, tačiau tai gali stagnuoti aukštąjį mokslą, kadangi aukštosios mokyklos pačios nustato studijų kainas ir studentų skaičių, kurios gali ženkliai skirtis nuo valstybės ir visuomenės poreikių. Dėl nepakankamo aukštųjų mokyklų finansavimo gali būti stebima stagnacija, kadangi aukštosios mokyklos dėl finansavimo šaltinio paieškos tampa vos ne komercine įstaiga, kuri orientuojasi ne į bendrą aukštojo mokslo paslaugos kokybę, o labiau į bendrąjį aukštosios mokyklos materialinės gerovės palaikymą.

Įžvelgiamos taip pat problemos autonomijos ribų nustatyme. Tai pasireiškia per tokius atvejus, kai norminiuose aktuose nėra aiškiai nustatyta, ar aukštoji mokykla turi autonomiją atitinkamoje srityje, ar vis dėlto turi vadovautis ir kontroliuojama valstybės institucija. Kad palengvintų autonomijos ribos nustatymo supratimą, Konstitucinis Teismas nurodė, kad aukštojo mokslo institucijos turi užtikrinti, kad teikiamos mokymo ir mokslo paslaugos atitiktų reikalavimus, kuriuos nustatė valstybė, o aukštojo mokslo institucijos neturėtų savavališkai keisti studijų programų turinio ir apimties bei vadovautis aukštojo mokslo patvirtintomis programomis. Autonomijos klausimas nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo itin svarbus klausimas, kuris tokiu svarbiu išlieka iki dabar. Prieš tai galiojęs Aukštojo mokslo įstatymas buvo sukurtas iš esmės su siekiu detalizuoti aukštųjų mokyklų autonomijos sąvoką, reglamentavimą ir ribų nustatymą. Minėtas įstatymas nuo 2000 m. iki 2009 m. (2009 m.

galiojimo pabaiga) buvo keičiamas 7 kartus. Viena iš pagrindinių pakeitimų priežasčių buvo autonomijos reglamentavimas. Tokie dinamiški įstatymo pakeitimai per 9 metus rodo, kad atitinkama aukštųjų mokyklų autonomijos sritis buvo neaiškiai arba dviprasmiškai reglamentuota. Įdomu ir tai, kad per Aukštojo mokslo įstatymo galiojimo laikotarpį į Konstitucinį Teismą buvo kreiptasi 3 kartus su klausimu dėl autonomijos nuostatų atitikimo ir neprieštaravimo Konstitucijai, kas rodo taip pat autonomijos reglamentavimo neaiškumus ir netikslumus. Gali būti išvelgiama problema, kad autonomija reguliavimu nėra paneigiama, tačiau reguliavimas pats savaime riboja pilną autonomiją. Juo labiau, kad reguliavimas pasireiškia ne tik Lietuvos, bet ir tarptautiniu lygmeniu. Pastebima stipri valstybės įtaka tiek aukštosios mokyklos valdymo veikloje, tiek finansavimo srityje, teikiant tikslinės lėšas iš valstybės biudžeto. Viska tai nepaneigia autonomijos, tačiau iš esmės, kaip ir buvo minėta, riboja autonomiją ir visišką savireguliaciją. Visiška aukštojo mokslo ir aukštųjų mokyklų autonomija gali būti pasiekta būtent per atskaitomybę, atsakomybę, bendradarbiavimą tarp aukštosios mokyklos ir valstybės. Lietuvos Respublikoje nėra itin griežto reguliavimo, tačiau kaip pavyzdys būtų Norvegijos sistema. Nors ir aukštasis mokslas yra daugiausiai valstybės reguliuojamas sektorius, tačiau Norvegijoje stipriai pastebima aukštosioms mokykloms suteikta laisvė savarankiškumo ir mokslų prasme. Norvegijoje kaip tokio reguliavimo nėra, reguliavimas netiesiogiai pasireiškia per valstybės ir aukštųjų mokyklų interesų derinimą ir labiau bendradarbiavimo principu. Tokia Norvegijos patirtis rodo ir užtikrina itin efektyvų bendradarbiavimą tarp aukštųjų mokyklų ir valdžios institucijų (Maassen, *et.*, 2011). Lietuvoje nuolat vykdoma aukštųjų mokyklų atskaitomybė su valstybe ir visuomene, todėl galima teigti, kad irgi einama bendradarbiavimo principo linkme.

Kiekvienoje valstybėje ir kiekvienoje sistemoje net ir iš pažiūros idealios sistemos visada susiduria su sunkumais ir iššūkiais. Nors Lietuvos aukštajame moksle esama problemų, tačiau aukštojo mokslo paslauga iš esmės yra prieinama visiems norintiems. Sistema nuolat tobulinama, stebima, reguliuojama. Ieškoma naujų galimybių puoselėti aukštąjį mokslą, kad kuo daugiau Lietuvos Respublikos piliečių galėtų pilnaverčiai pasinaudoti aukštojo mokslo viešąja paslauga ir įgytų aukšto lygio išsilavinimą bei kompetencijas, leidžiančias prisidėti prie savo asmenybės, visuomenės ir valstybės puoselėjimo.

Išvados

1. Viešoji paslauga yra paslauga, teikiama visuomenei, siekiant patenkinti jos interesus. Viešosios paslaugos yra nukreiptos ne į pelno gavimą, bet į visuomenės, valstybės gerovę ir naudą. Viešoji paslauga yra viešojo administravimo sritis. Tokia paslauga yra finansuojama iš viešųjų išteklių. Aukštasis mokslas - viena iš viešųjų paslaugų, kuri yra itin svarbi socialinės lygybės ir teisingumo priemonė, suteikianti visiems visuomenės nariams galimybę, nepriklausomai nuo jų socialinės ir ekonominės padėties turėti ir įgyti aukštąjį išsilavinimą. Įgyjantis aukštąjį išsilavinimą asmuo įgyja žinias ir kompetencijas, tampa kvalifikuotu specialistu ir gali prisidėti prie visuomenės ir valstybės vystymosi, ekonomikos augimo, socialinės gerovės užtikrinimo, valstybės tarptautinio autoriteto gerinimo. Konstitucinis Teismas ne kartą pabrėžė, kad aukštasis mokslas yra labai svarbi valstybės teikiama viešoji paslauga.
2. Aukštojo mokslo paslaugą Lietuvoje teikia aukštosios mokyklos. Mokyklos gali būti dviejų tipų: universitetai ir kolegijos. Aukštosios mokyklos gali būti valstybinės ir nevalstybinės. Valstybinių aukštųjų mokyklų steigėjai yra Seimas, Vyriausybė, Švietimo, sporto ir mokslo ministerija. Nevalstybinių aukštųjų mokyklų steigėjai gali būti privatūs fiziniai asmenys ir juridiniai asmenys. Aukštosioms mokykloms yra suteikiama Konstitucijoje įtvirtinta autonomija. Autonomija suteikia aukštosioms mokykloms savarankiškumą dėl sprendimų priėmimo, dėl organizacinės veiklos, finansų, akademinės laisvės. Aukštosios mokyklos autonomija gali būti ribojama tais atvejais, kai jos savarankiška veikla arba tam tikri veiksmai yra nesuderinami su teisės aktais, visuomenės interesu ir valstybės tikslais.
3. Aukštojo mokslo reguliavimas labiausiai yra nukreiptas į aukštąsias mokyklas, kadangi jos tiesiogiai teikia aukštojo mokslo viešąją paslaugą. Aukštosios mokyklos veiklos rezultatai parodo aukštojo mokslo sistemos privalumus ir trūkumus. Reguliavimas visais atvejais turi būti numatytas įstatyme ir kaip įmanoma mažiau riboti aukštųjų mokyklų autonomiją. Reguliavimas reikalingas, kad būtų galima užtikrinti aukštojo mokslo sistemos tobulinimą, visuomenės pasitikėjimą aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos kokybe. Aukštojo mokslo kokybės užtikrinimas yra svarbiausias rodiklis, rodantis, kaip

teikiama aukštojo mokslo paslauga, todėl siekiant kokybės užtikrinimo yra vykdomas aukštųjų mokyklų veikla, kurios pagrindu yra teikiama aukštojo mokslo viešoji paslauga. Kokybės užtikrinimas pasireiškia per vidinį aukštojo mokslo patikrinimą ir per išorinį aukštosios mokyklos auditą. Vertinimų rezultatai turi įtakos aukštosios mokyklos akreditacijai ir jos finansavimui iš valstybės lėšų.

4. Iš probleminių aspektų galima išvelgti finansavimo, autonomijos, aukštojo mokslo prieinamumo visiems norintiems ir studentų atrankos sistemos problemas. Finansavimo problema pasireiškia per nepakankamą aukštųjų mokyklų finansavimą. Konstitucinis Teismas yra pareiškęs išvadą, kad finansavimo problema viena iš didžiausių kliūčių užtikrinant tinkamos kokybės aukštojo mokslo paslaugą. Aukštosios mokyklos dėl finansavimo šaltinio paieškos tampa vos kaip ne komercinėmis įstaigomis, kurioms tenka orientuotis ne tiek į aukštojo mokslo paslaugos kokybę, kiek į bendrąją aukštosios mokyklos materialinės gerovės palaikymą. Autonomijos problemos gali pasireikšti per valstybės institucijų kontroliavimą ir įsikišimą. Visiška aukštųjų mokyklų autonomija gali būti pasiekama per atskaitomybę, atsakomybę, bendradarbiavimą tarp aukštosios mokyklos ir valstybės (toks modelis naudojamas Norvegijoje). Prieinamumo ir atrankos sistemos problema pasireiškia per nuostatą „gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas“. Norma neatmeta ir nepaneigia teisės į aukštąjį mokslą, tačiau asmenims, nepatekusiems į gerai besimokančiųjų kategoriją, aukštasis mokslas nebus finansuojamas. Finansiškai nepajėgus mokėti už studijas gali prarasti galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą.

Šaltinių sąrašas

Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992, *Valstybės žinios*, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas, 1999, *Valstybės žinios*, Nr. 60-1945.
3. Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas, 1996, *Valstybės žinios*, Nr. 68-1633.
4. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 1991, *Valstybės žinios*, Nr. 7-191.
5. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas, 2009, *Valstybės žinios*, Nr. 54-2140.
6. Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas, 2002, *Valstybės žinios*, Nr. 27-715.
7. Vilniaus Universiteto statutas, 1990, *Valstybės žinios*, Nr. 18-468.
8. Mykolo Romerio universiteto statutas, 2009, *Valstybės žinios*, Nr. 90-3838.
9. Vytauto Didžiojo universiteto statutas, 2018, *Valstybės žinios*, Nr. XIII-1229.
10. Vilniaus Gedimino Technikos universiteto statutas, 2000, *Valstybės žinios*, Nr. 89-2756.
11. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas dėl aukštųjų mokyklų ir užsienio valstybių aukštųjų mokyklų filialų išorinio vertinimo ir akreditavimo tvarkos aprašo, vertinamųjų sričių ir rodiklių patvirtinimo, 2019-12-19, *LR švietimo, mokslo ir sporto ministerija*, Nr. 20644.
12. Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymas dėl aukštųjų mokyklų išorinio vertinimo plano patvirtinimo, 2020-03-05, *LR švietimo, mokslo ir sporto ministerija*, Nr. 4949.
13. Vilniaus Universiteto akademinės etikos kodeksas, 2006-06-13, Nr. S-2006-05.

Tarptautiniai teisės aktai:

14. Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos gruodžio 10 d. rezoliucija, 1948. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
15. UNESCO konvencija prieš diskriminaciją švietime, 1960.
16. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas 1966, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290.
17. Europos Sąjungos Komisijos 2005 m. balandžio 20 d. komunikatas dėl Europos intelektinių gebėjimų sutelkimas: sudaryti universitetams sąlygas visapusiškai prisidėti prie Lisabonos strategijos įgyvendinimo SEC(2005) 518 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:<https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0152:LT:HTML>“.

Specialioji literatūra:

18. ANDRUŠKEVIČIUS A., PAŠKEVIČIENĖ L., *Viešojo administravimo teisiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
19. ANDRUŠKEVIČIUS A., *Administracinė teisė. Bendrieji teorijos klausimai*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
20. ANDRUŠKEVIČIUS A., *Administracinė teisė. Bendrieji teorijos klausimai, valdymo aktų institutas, ginčo santykių jurisprudenciniai aspektai*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
21. BAKAVECKAS A., DZIEGORAITIS A., DZIEGORAITIENĖ A., IR KT. *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: MRU, 2005.
22. DEVIATNIKOVAITĖ I., *Administracinė teisė: bendroji dalis*. Vilnius: MRU, 2021.
23. ESTERMANN T., NOKKALA T., STEINEL M., *University autonomy in Europe II*. European University Association, 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:<https://eua.eu/downloads/publications/university%20autonomy%20in%20europe%20ii%20-%20the%20scorecard.pdf>“.

24. KRAUJUTAITYTĖ L., *Aukštojo mokslo demokratiškumo pagrindai: monografija*. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas, 2002.
25. KECIORYTĖ V., *Aukštojo mokslo principai*. Santalka. Filologija. Edukologija, 2008.
26. MAASSEN P., MOEN E., STENSAKER B., *Reforming higher education in the Netherlands and Norway: the role of the state and national modes of governance*. Policy studies, 2011.
27. NORKUS Z., *Akademinis mokslas ir demokratija*, Politologija, 2001 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367159108227/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
28. PUŠKORIUS S., *Viešojo sektoriaus institucijų administravimas: monografija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
29. RAIPA A., *Viešasis administravimas: monografija*. Kaunas: Technologija, 2002.
30. RAIPA A., *Viešoji politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika*. Kaunas: Viešoji politika ir administravimas, 2002.

Konstitucinio Teismo praktika:

31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo normų, nustatančių aukštųjų mokyklų bendrabučių kambarių privatizavimą, atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, Nr. 50-948.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. liepos 10 d. nutarimas byloje Nr. 11/95-9/96.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 2001 m. Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo“, *Valstybės žinios*, Nr. 5-186.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl kai kurių Aukštojo mokslo įstatymo nuostatų“, *Valstybės žinios*, Nr. 14-518.

35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 5 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, Nr.52-2025.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 20 d. nutarimas „Dėl vaslybinių aukštųjų mokyklų studentų skaičiaus ir finansavimo“, *Valstybės žinios*, Nr. 34-1224.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. spalio 28 d. nutarimas, „Dėl Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 28 d. nutarimo nuostatos, susijusios su aukštųjų mokyklų autonomija, išaiškinimo“, *Valstybės žinios*, Nr. 130-5652.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Mokslo ir studijų įstatymo“, *Valstybės žinios*, Nr. 160-7591.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. lapkričio 10 d. nutarimas „Dėl aukštosios mokyklos tarybos sudarymo ir studijų finansavimo“, Nr. KT48-N15/2014.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 19 d. nutarimas „Dėl studijų kryptių vertinimo ir laikino akreditavimo“, Nr. KT14-N9/2018.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos sporto universiteto reorganizavimo prijungiant jį prie Lietuvos sveikatos mokslų universiteto“, Nr. KT15-N10/2018.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. gruodžio 3 d. nutarimas byloje Nr. KT201-A-S185/2020.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika:

43. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. lapkričio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1662/2005.

Santrauka

Magistro baigiamajame darbe siekiama išsiaiškinti kodėl aukštasis mokslas laikomas viešąja paslauga, atskleisti aukštojo mokslo sampratą, aukštojo mokslo sistemą ir politiką Lietuvoje, aukštųjų mokyklų sampratą, aukštųjų mokyklų autonomijos sampratą ir reikšmę, aukštojo mokslo reguliavimą ir probleminius aspektus. Siekiant atskleisti aukštojo mokslo paslaugos prieinamumą, garantavimą ir ypatumus darbe lyginami pasirinktų Lietuvos universitetų statutai, kuriuose analizuojama, kaip užtikrinamas aukštojo mokslo teikimas.

Pirmasis darbo skyrius yra daugiau teorinio pobūdžio, skirtas viešajam administravimui ir viešajai paslaugai. Kadangi aukštasis mokslas yra valstybės teikiama viešoji paslauga, o viešoji paslauga yra viešojo administravimo sritys, dėl dėstomos temos aiškumo, yra būtina išsiaiškinti kas yra viešasis administravimas (samprata, turinys, tikslai), o taip pat išsiaiškinti, kas yra ir kaip teikiama viešoji paslauga.

Antrajame darbo skyriuje yra analizuojami aktualūs darbui dalykai. Buvo analizuojamas aukštasis mokslas kaip viešoji paslauga. Tikslas buvo išsiaiškinti aukštojo mokslo sampratą, sistemą, aukštojo mokslo viešosios paslaugos teikimą, subjektus, galinčius teikti tokią paslaugą, aukštojo mokslo prieinamumą, aukštųjų mokyklų autonomijos reikšmę.

Trečiame darbo skyriuje analizuojama aukštojo mokslo reguliavimo sistema Lietuvoje, reguliavimo problematika, aukštojo mokslo kokybė ir jos užtikrinimas. Svarbus tikslas taip pat buvo išvelgti ir išanalizuoti aukštojo mokslo kaip viešosios paslaugos keliamos problemos, kaip finansavimo trūkumas, autonomija, studijų prieinamumas ir atranka.

Summary

The master's thesis aims to find out why higher education is considered a public service. To reveal: the concept of higher education, the system and policy of higher education in Lithuania, the concept of higher schools, the concept and significance of the autonomy of higher schools, the regulation of higher education and problematic aspects. In order to reveal the availability, guarantee and peculiarities of the higher education service, the work compares the statutes of selected Lithuanian universities, which analyze how the provision of higher education is ensured.

The first part of the work is more theoretical, dedicated to public administration and public service. Since higher education is a public service provided by the state, and public service is a field of public administration, for the sake of the clarity of the taught topic, it is necessary to clarify what public administration is (concept, content, goals), and also to clarify what public service is and how it is provided.

In the second section of the work, matters relevant to the work are analyzed. Higher education as a public service was analyzed. The goal was to find out the concept of higher education, the system, the provision of public service of higher education, the entities capable of providing such a service, the accessibility of higher education, the significance of the autonomy of higher education.

The third work chapter analyzes the regulatory system of higher education in Lithuania, regulatory issues, the quality of higher education and its assurance. An important goal was also to see and analyze the problems raised by higher education, lack of funding, autonomy, access to studies and students selection.